شانـۆی پـۆڵەنـدی لـەسـەردەمی یەکێتی سۆڤیەتدا.. نیهاد جامی

کاتێک بمانەوێت ل□ بارەی شانۆی پۆڵەندی بدوێین ناکرێت با بەتیداگیرکاری و شەر لەم وڵاتەدا فەرامۆش بکەین، کۆتایی هاتنی جەنگیجیهانی یەکەم چەندە دەبێت□ م□ژدەی سەربەخۆیی ئەم وڵاتە، بەڵام ئەومژدەیە ئاسۆیەکی نوێ ل□ بەردەم ئەو کۆمەڵگایەدا ناکاتەوە بەه□ یئەوەی لە ١٩٣٩ دوای ڕێکەوتنەکەی ئەلمانیا و ڕووسیا وپاشگەزبوونەوەی هیتلەر لەڕێکەوتنەکە، شەش ملیۆن پۆڵەندی دەبنەقوربانی جەنگ، دیسان پۆڵەندا دەک□وت□وە بەر شاڵاوی جەنگ، ئیدیهەریەکە ل□ یەکێتی سۆڤیەت وئەلمانیا هێرشیان لەدژی یەکتریهێرشکردن دەبێت بۆ سەر پۆڵەندا، لە ١٩٤٤ سەرلەنوێ سۆڤیەت ئەووڵاتە داگیر دەکات□و□ ئ□□مانیا دەکاتە دەرەوە، ساڵی دواتر حکومەتیپۆڵەندی سەر لەنوێ درووست دەکرێتەوە، حکومەتێک لەژێر چاودێرییەکێتی سۆڤیەت بەڕێوە دەچێت تا ڕووخانی کۆمۆنیزم پۆڵەندا لەژێرسایەی سۆڤیەتدا دەژیێت.

چەند ساڵێک بوو پۆڵەندا لەژێر حوکمی یەکێتی سۆڤیەتدا بوو، کاتێکجەنگی دووەمی جیهانی کۆتایی دەهات، ، بەتایبەت لە ١٩٥٢ لەگەڵراگەیاندنی دەستوور، ئەو کۆمەڵگایە ل□ بەردەم خەونی ژیاندا بوو، بەلامبەدرێژایی ساڵەکان گرفتی سیاسی و ئابوری زیانی گەورەی لەوکۆمەلگایە دەدا، نەیدەهێشت بەرەو پێش چوون بەخۆیەوە ببینێت، بەلاملەگەڵ ڕووخانی یەکیتی سۆڤیەت، سەرکەوتنی سەندیکای کرێکارانیپۆڵەندی لەهەڵبژاردنەکانی ١٩٨٩ توانیان یەکەم حکومەتی دوایکۆمۆنیزم درووست بکەن، ساڵی دواتر دەست لەکارکێشانەوەیسەرۆک کۆمار، دەرگایەکی نوێتری ل□ بەردەم ژیانی ئەو کۆمەڵگایەداکردەوە، بەڵام شانۆ بەدرێژایی ساڵانی ١٩٤٥-١٩٨٨ئەو ساڵانە دەبوولەژێرهەیمەنەی یەکێتی سۆڤیەتدا کار بکات، کاتێک پاڵەوان لەو و□نک□م□نیست□ یاخی دەبێت، ئەوا سزایەک هەیە و ڕووبەرووی دەبێتەوە.

ناوەراستی دەیەی چلەکانی سەدەی بیستەم تەواوی شارەکان هۆڵیشانۆیان تێدابوو، ئەوەش وایکرد مرۆڤی پۆڵەندی تەواو بەشانۆ ئاشنا ببێت، لەڕووی دروستکردنی بیناسازی هۆڵی شانۆ گەشە سەند□ک لەووڵاتەدا لەئارادا بوو ، شاری ئوچ لە ١٩٤٥ وەک ناوەندێکی شان□یزر□ب□ی کار□ شان□ی□کانی دەگرتە خۆی، لەماوەی پێنج ساڵی

یەکەمداواتە تاوەکو پەنجاکان، سێ شانۆ گرنگی خۆیان وەدەستهێنابوو، شانۆی سەربازی کەوا لەلایان شیللەر (١) بەڕێوە دەچوو، شانۆیشیعریی لەلایان هەردوو شانۆکار ڤیرچینیسکی و کۆژێنیڤسکیبەڕیوە دەبردرا، هەروەها شانۆی ژوور کە لەلایان ئێرڤین ئەکسێر (٢)وم. مێلینا سەرپەرشتی دەکرا.

تەنیا ئەو سێ شانۆیە نەبوو کە دەرکەوتن، بەنمونە هەندێک شانۆ هەبووکەزیاتر کۆمیدیا بوو، بەڵام لەناو ئەو سێ شانۆیەشدا کارەکانیشیللەر گرنگی و تایبەتی خۆی هەبوو، وەک تێبینی دەکەین لەلایەکواقعی بوونی شانۆکەی بەشێک بووە ل□ تینوویەتی مرۆڤەکانی کۆمەڵگاکەخۆیانی تیا بینیوەتەوە، لەلایەکیتریش شانۆیەکی سەربازیپێویستیەکیتری ژیانی کولتووریی بوو کە سوپا بەگرنگی□و□ تەماشادەکرا بۆ ئەوەی مرۆڤەکان بپارێزێت، ئەو دوو هۆکارە وایکردبووشانۆکانی شیللەر ل□ نەخشەی ئەم شانۆیەدا بەگرنگیەوە لێیبڕواندرێت.

لەپاڵ ئەو دەرهێنەرە کارە دەرهێنانیەکانی ئێرڤین ئەکسیریش ببووەسەرنجی بەشێکی دیاری بینەرانی شانۆ کەشانۆیەکیان دامەزراندبووبەناوی ژوور، بەتایبەت لەیەکەم سەرکەوتنی لەنمایشێکی نووسەرشانیاڤسکی، دواتر شانۆگەری “ئەڵمانەکان” ی کروچکۆڤسکیێ، هەرلەو کاتانەدا بوو گاڵا شانۆیەکی ڕاگەیاند بەناوی کەنار دەریا، شاریوارشۆش بەدوای هەڵمەتی چاککردنەوەو بنیاتنان لە١٩٤٦ ژیانیشانۆیی بۆ دەگەڕێتەوە لەیەکەم کاری دەرهینەر ئۆستێرڤی.

شانۆنامە ڕووسیەکان تائاستێکی دیار توانای ئەوەیان هەبووشانۆکانی پ□□□□ندا داگیر بکەن، بۆیە بەشیوەیەکی فراوان ئەو شانۆنامەڕووسیانەی نمایش دەکران، زیاتر بەرهەمی شانۆنووسانی وەکوچێخۆڤ و گۆگۆڵ و تۆڵستۆی ومەکسیم گۆرکی وئیڤانۆڤاوئۆسترۆڤسکی، بۆیە شتێکی سەیر نیە کەوا لە ١٩٤٩ پۆڵەندا فێستقا□ی هونەری ڕووسی ساز بکات، کەوا ٣٠ نمایشی شانۆیی لەمڤێستقا□□ نیشان دەدرێت، هەر لەو ساڵەدا وەزارەتی کولتور یەکەمکۆنفرانسی شانۆکارانی ساز کردووە، ئەم کۆنفرانسە دەبێتە ه□ی□کەم مەترسیەکانی کۆمۆنیزم بۆ سەر شانۆ، کەدەبێت شانۆ لەخزمەتیواقعی سۆسیالیستیدا دەربکەوێت، بۆیە زۆر شانۆنامەی شانۆنووسانئیدی دەکەونە ناو هێلی سوورەوە، لەوانە شانۆنامەکانی میتسکیێڤیچاو کراشینیسکی وڤیسپیانیسکی.

بڕیارەکانی کۆنفرانس هەر بەوەندە ناوەستێت، بەڵکو کۆمەڵێک

گریمانەدەسپێنن سەر شانۆکاران لەوانە دەبێت پابەندی شانۆی واقعی ببن، هەر شتێک بەناوی هونەری نوێیە نابێت بە فریودان لێی نزیک ببنەوە، هەروەها ستانسلاڤسکی دەبێتە شێوازی سەپێنراو لەشانۆی پۆڵەندیئەو ڕۆژگارە، داوا لە ئەکتەرەکانیش دەکەن کەوا لەجوتیارو کرێکارەکاننزیک ببنەوە تا هەست بەشێوازی ژیانیان بکەن و لەسەر شانۆکانژیانی ئەوان ڕەنگ بداتەوە، ئەوە سەرباری ئەوەی لەسەرەتایپەنجاکان شانۆیەکی نوێ لە شاری ئوچ دەکەنەوە، کەوا بەستەیجوانیناسی واقعی سۆسیالیستی بێت، وەک دەزگایەکی کولتوریشانۆیی بە کۆمۆنیزم.

ئەو سەپاندنە لەشانۆدا هۆکارەکەی ئەوە بوو دەیانزانی شانۆ دەتوانێتبەرەنگاری دەسەڵاتەکەیان ببێتەوە، بۆیە دەیانوویست ئاراستەی شانۆبۆ ئەو شوێنە بێت کەخۆیان دەیانەوێت، بە ئەوەی مەترسی نەخاتە سەرژیانی دەسەڵاتەوە، بۆیە بەگژ لیستێک شانۆنامەی پۆڵەندی و جیهانیدادەچنەوە و دەیانەوێت لەو ڕۆژگارەدا ئەو کارانە نمایش بکرێن کەواقعی سۆسیالیستین، ئەو بریارانە ڕەنگدانەوەکەی تەواو فراوانەدەبێت، بەتایبەت ئەو دەرهێنەرانەی گۆڕانکاریان لەئاستی هۆشیاریسیاسی و کولتوریی بە کۆمەڵگا خۆقاندووە لەکاری شانۆیاندووریان دەخەنەوە لەوانە شیللەر و گال و شیفمان، دوای چەند ساڵێکدەستیان لەو بریارانە هەڵگرت، بەڵام هەولیان دەدا ئەو ترسە نیشانبدەن، پاشگەزبوونەوە لەو بڕیارانە شکستی دەسەلات نیە بەقەد ئەوەیسەزایەکە بە ئەوەی بزانن لادان لەو دەسەڵاتە دوورخستنەوەیانەلەشانۆدا، هەڵبەت بەجۆرێکیتر ترساندنی دەرهێنەروئەکتەرەکانیتریشە.

ئەو دۆخە بەردەوامی هەیە تا کۆتایی جەنگ و ئاسایی بوونەوەی دۆخیپۆڵەندا، لە١٩٥٥ یەکەم نمایشی دوای جەنگ لەشاری وارشەپێشکەشکرا لەژێر ناوی “باپیران” لە دەرهێنانی ئەلەکساندەرباردینی، ئەو سەرەتایە دەرگا لەکۆمەڵێ شانۆنامەیەکی نوێ دەکاتەوە بەتایبەت شانۆنامەکانی برێخت وسارتەرو دورێنمات، لەپاڵ کاریشانۆنووسانی پۆڵەندی وەکو مرۆژێک وبرۆشکچەڤیچا وروژێڤیچا، ئەومێژووە سەرەتایەکی گرنگی شانۆی پۆڵەندی پێک دێنێت، بەوەی دەرگالەدنیای جیاوازی شانۆنووسان دەکرێتەوە، دەتوانن کارلەتێکستەکانیاندا بکەن، بەتایبەت لەشانۆنامەکانی ژان ژینێ و یۆژینیۆنسکۆ و سامۆئێل بیکیت، بەدوای ئەوە بە یەکجار لە ١٩٥٧ شانۆگەری “لەچاوەروانی گۆدۆ” نمایشکرا، بەرهەمی ئەو نووسەرانەچەندە لەدوای جەنگ ڕێگای نمایشکردنیان درا، بەڵام

کۆمەڵ□ نووسەرێکی پۆڵەندی بەر لەجەنگەوە کەوتبوونە ژێر کاریگەری ئەوان، لەشانۆنامەکانیان ڕەنگی دا بۆوە لەنموونەی ئەبرام□ق ن□ق□رلی وبریلیودرۆزد□قسکی وگر□خ□قیکا وئیردینیسکی کراشنیسکی ریمکی□قیج وسیتۆ.

چەندە لەو شانۆ نوێیەی جەنگدا نووسەرانی پۆڵەندی رۆڵی گرنگیان دەرکەوت، لەپاڵ ئەوەدا کۆمەڵە دەرهێنەرێکیش بەهۆی نمایشەکانیانناوبانگێکی دیاریان پەیدا کرد، کارەکانیان بوونە جێی سەرنجبینەران وناوەندە شانۆییەکە، لەوانە ئەکسێر ودۆزینەوەی شێوازەشانۆییە نوێێەکەی لەشاری ئوچ بەناوی ژوور، ئەو لەو شانۆیەدا زیاد لەدەساڵ بوو کاری تیادەکرد، بەلام لەو دۆخەی دوای جەنگ کاریگەری لەسەر مر□قی پۆڵەندی بەتەواوی دەرکەوتبوو، هەوڵی دەدا لەنێوانشانۆی کۆنی پۆڵەندی و شانۆی سونەتی پەیوەندیەک ڕێکبخاتەوە، بەتایبەت لەنمایشەکانی “شارەکەمان ۱۹۵۷، کاروان- برێخت ۱۹۶۲، تانگۆ ۱۹۶۵”
لەوەی دوایيان “تانگۆ” وێنەیەکی کۆمەڵایەتی ئەو کۆمەڵگایە دەخاتەڕوو، ئەوە ڕەخنەیەکی کۆمەڵایەتیە، هاوبەشیکردنی دنیای نووسراوینوسەر و دروستکردنەوەی پەیوەندیی ئەکتەرە وەك کۆمەڵگای سەرشانۆ بۆ کۆمەڵگای بینەر، کە کۆمەڵگای ڕاستەقینەی پۆڵەندیە، بەڵامنایەت لەوێنەی کۆمیدیەوە ئەو ڕەخنەیە بخاتە ڕوو، هێندەی ئەوکۆمیدیایە دەگۆڕێتە سەر وێنەیەکی گاڵتەجار، لێرەوە دنیای واقعی وسوریالیەتی ئەو دەرهێنەرە بۆ شانۆ دەردەکەوێت.

گەڕا نەوەش بۆ ناو شانۆی تۆماری پیتەر فایس و بەتایبەت لەکارکردنیلەتەك شانۆگەری (لێکۆڵینەوە) لەبنەڕەتدا لێکۆڵینەوەیە لەیادەوەریکم□□گایەك کە فاشیزم جەنگی بۆ هێناوە، ئەگەر پیتەر فایس پرسیاریئەخلاقی ڕوو بەرووی مر□فگ□لێك بکاتەوە کە لەکۆمەڵگای ئەڵمانیدا بەپۆشاکێکی قەشەنگەوە دەردەکەون و تاوان دەکەن، ئەوە دەبێتەوەپرسیاری ئەکسێریش، کە لێرەدا چەمکی قوربانی بوون لەناو شانۆکانسەر لەنوێ خۆیان دەخەنەوە ڕوو.

بەتایبەت بۆ ئەو ڕۆژگارە بەشداریکردنی سەرۆکی دادگا لەناو بینەران، لەپاڵ پشت نەبەستنی ئەکتەرەکان بە ئارایشت، وا دەکات نمایشەشانۆییەکە وەك وێنەیەکی ڕاستەقینەی ناو ئەو کۆمەڵگایە خۆی بخاتەڕوو، ئەو وێنەیە پەیوەندیەکی کۆمەڵناسیانە دەبەخشێتە کارەکانی ئەودەرهێنەرە، ئەوەش دەبێتە هۆی ئەوەی “ئەو نمایشە شانۆییە بەهەموو پێوەرەکان جۆرێك بێت لە ئەزموونی شانۆیی، چ لەکارکردنی دەرهێنەرلەگەڵ بات□ت□کی درامی/ ب□گ□نامەیی، چ لەگەڵ

موفرەدەکانی نمایشیشانۆییدا" (۳)

ئەو پەیوەندیە لەشوێنەکدا ناوەستێنێت، بەڵکو دەیەوێت لەگەڵتەکستیتردا ئەزموونی بکات، بەڵام نەك بەفۆڕمی شانۆی تۆماری، بەڵکو ئەوەی بەلایەوە گرنگە، چۆنیەتی بنیاتنانەوەی کۆمەڵگای دوایجەنگە، بۆیە دەیەوێت دیدەکیتر بە دنیای یۆژین یۆنسکۆ ببەخشێت.

بە قسەکردن لەخوێن وکوشتار وکۆمەڵگایەك کە دەبێت لەو دۆخە دەربازی بێت ئەمجارەیان شانۆگەری (ماکبێس) ی شکسپیردەردەهێنێت، ئەوەش سەرباری ئەوەی نزیکبوونەوەیە لەچەمکی ناپاکیوکوشتن، بۆ ئەوەی لەو زەمینەیەوە پەیوەندیی کۆمەڵایەتی سەردەمیجەنگ بنوسێتەوە، بەدوای کارکردن لە یۆژین یۆنسکۆ و ئیشکردنلەسەر ماکبێسی شکسپیر، ئەو دیدە ڕەخنەییەی یۆنسکۆ بەتەواویدەخاتە ڕوو، کاتێ باس لە شکسپیر دەکات وەك باوکی شەرعیشانۆی ئەبسەرد.

ئەوەش وەك پڕۆژەیەك لە تەك شکسپیر درێژ دەبێتەوە، ئەمجارەیان ڕووبەرووی تەکستی شالیر دەبێتەوە، پەیوەندیی ئەو وەك دەرهێنەرلە تەك شکسپیر بەرجەستەکردنی وێنەیەکی شالیر نیە بەپێی گریمانەیتەکست، بەڵکو لەشیکردنەوەی بۆ تەکست کۆمەڵێك جیاوازیی خۆیدەخاتە ڕوو، هۆکارەکەشی ئەو دیدە کۆمەڵناسیانەییە کە بە کۆمەڵگایپەیوەندی لەشالیر دەیخاتە ڕوو.

ئێرڤین ئەکسەر بەپێی کارکردنی کۆمەڵناسیانەی بۆ شانۆ دیدەکیڕەخنەیی بە یادەوەری جەنگ و چۆنیەتی بنیاتنانەوەی مرۆڤەکانلەکۆمەڵگادا دەخاتە ڕوو، کە ئەزموونکردنی لە تەك کۆمەڵگا لەناوتەکست دەبێتەوە دەرهێنەرێك کە سەر لەنوێوە بەشداری لەنووسینەوەیتەکست دەکات.

لەلایەکیتر شانۆی شارەکانی ڤرۆسواف و وارشۆ و کراکۆڤتوانیبوویان بەهایەکی گرنگ بەهونەری شانۆ بدەن، شانۆنامەجیهانیەکان لەسەر شانۆکان نمایش دەکران، سارتەر ودۆرینمات ولەپاڵ ڕۆمانەکانی دستۆڤسکی دەخرانە سەر شانۆ(٤)، تەواوی ئەوبزووتنەوە شانۆییە بنەمایەکی بۆ دامەزراندنی شانۆکە دەخوڵقاند، کەلەگەڵ هەفتاکانی سەدەی بیستەم ببێتە دەرگایەک بۆ لەدایکبوونیچەندین شانۆی ئەزموونی ئەوە لەپاڵ ئەوەی هەشیاری شانۆیی لەهەفتاکان دەگاتە ئاستێک ئەو شانۆیە بەهیچ شانۆنووسێک نامۆنەبێت بەتەختەی شانۆکانی، دیارترین لەو کارانەی لەسەرەتایهەفتاکان نمایش دەکرێت

شالیری شکسپیر و تاوانی کوشتنیئەلیەت، ئەوە لەپاش ئەو گەشە سەندنە دەرهێنانییەی بەشانۆی پێشەندیلەهەفتاکان دەردەکەوێت وەک لەکارکردنی ئاندژەی ڤایدا لەڕۆمانەکانیدستەڤسکی لەوانە" شەیتانەکان، تاوان وسزا" هەروەها لەنمایشیشاکارە گرنگەکەی بەناوی "شەوی نەڤەمبەر" دواتریش لەگەڵکارەکانی شکسپیر لەوانە هاملەت و ماکبەس.

ڤایدا کەناوبانگیمان زیاتر لەسینەمادا بیستووە وکەمتر وەکشانۆکارێک باسی کراوە، بەڵام ئەو نەک تەنیا لەسەرەتادا بەشانۆدەستی بەکاری هونەری کرد، بەڵکو لەپاش سینەماش هەردەستبەرداری شانۆ نەبوو، لێرەدا هەوڵ دەدەین ڕوانینێکی گشتیلەسەر شانۆگەرییەکانی بخەینە ڕوو.

ئاندژەی ڤایدا لەدایکبوی ١٩٢٦ و لەتەمەنی ٩٠ ساڵیدا واتە لە ٢٠١٦ ماڵئاوایی لەژیان کردووە، سەرەتا وەک نیگار کێشێک دەتە بواریهونەری دواتر لەنێوان شانۆ و سینەمادا دەمێنێتەوە، ئەو کارانەی بەشانۆ دەریدەهێنێت زۆربەی جار ڕۆمانە دیارەکانە لەجۆریڕۆمانەکانی دستەڤسکی و ئەلبەر کامۆ، ئەوە ڕوانینی سینەمایانەیە بۆ چۆنیەتی کارکردن، چونکە بەتایبەت دستەڤسکی بەخۆی سەرکێشیکارکردنە لەشانۆدا، بەوەی چۆن ئەتوانین وێنەیەکی دستەڤسکیلەئاستێکی هونەری دوور کە لەڕەگەزی گەڕانەوە دەیگەڕێین بۆ ڕەگەزیدیالۆگ بەرهەم بهێنین؟

ئەمە کاتێك لەبارەی کەسێکی وەکو ڤایدا قسە دەکەین، مانای وایەلەسەر دەرهێنەرێك دەوەستین کە هەر لەسەرەتاوە دیدی بۆ شانۆلەوانیتر ناچێت، زۆرجار لەگفتووگۆکاندا ئاماژەی بەوە کردووە بەوەی ئەو کارانەی نمایشی دەکات دەبێت وێنای بکات لەسەر شانۆئەوسا بیر لەدەرهێنانی دەکاتەوە، ئەو هەر لەسەرەتاوە خەیاڵیسینەمایی وای لێدەکات دەبێت ئەو تێکستانەی دەیەوێ بۆ شانۆدەریبهێنێت، تەواوی دیمەنەکە و پێکهاتەکانی وێنە بەبەرچاوی خۆیببینێت، ئەوە تێگەیشتنێکی فیلمسازە بۆ وێنە، کە دەرهێنەری شانۆییبەدەگمەن بەم شێوەیە بیر لەوێنەی شانۆیی و نمایشەکەی دەکاتەوە، ئەوەش وای لێدەکات سەرسامی خۆی بەرامبەر ئەو دەرهێنەرانە بخاتەڕوو، کە کەسانیتر کاری سینۆگرافیایان بۆ ئەنجام دەدەن، چونکە هەرخۆشی کاری سینۆگرافیای دەکرد.

ئەو ئەگەر بە سینۆگرافیا و دیمەنەکان پێویستی بەوە بێت لەسەرەتاوەهەموو شتێك ببینێت، بەڵام تاکە شتێك کە نایەوێ

لەسەرەتاوە بیخاتەڕوو، تەواوی ووردەکاری نواندن و کەسایەتییەکانە بە ئەکتەر، دەیەوێت لە ئەتمۆسفێری شانۆکەدا ئەکتەرەکان بەدوای بونیادی کەسایەتییەکان وئەو دیدگایە بگەڕێن کە ڤایدا دەیەوێت بیخاتەڕوو، بەپێی کاتە بەمشێوەیە لەتەك ڕۆمانی (سەگەکان) ی دستۆفسکی کار بکات، ئەوگریمانە سەرەتاییانەی خۆی ناسەپێنێت، هەندەی دەیەوێت ئەکتەرلەپرۆژەیەکی هاوبەشی مەشقدا بتوانە بگات بە بونیادی کەسێتیکارەکتەر.

ئەو هەندەکجار ئەو دەقانە هەڵدەبژێرێت کە هەر لەناونیشانەوە هەڵگریتانوپێیەکی شیعرین، وەکو شانۆگەرییەکەی میشێل ڤینست گازەبەناوی (شەبقەیەکی پڕ لەئاوی باران) سەیر نیە لەکۆتایی پەنجاکانیسەدەی بیستەم ئەوە یەکەم کاری شانۆیی ئەو بوو بێت، ئەوەی گرنگەئەوەیە هەر لەسەرەتاوە ئەو ڕوانینە شیعرییە لەناونیشانەوە دەبێتەجێگای سەرنجی، وەك چۆن ئەوەی بۆ ئێمە دەبێتە جێگای تێڕامانسەرکێشی و کارکردنە لەگەڵ ئەو تێکستانەی سەختن بۆ کارکردن، یاخود بونیادی پێکهاتەکانیان گوتاری فەلسەفی و ئاستی بەرزیهونەرین، ئەوانە دەبنە پڕۆژەی دەرهێنانی ڤایدا لەشانۆدا، وەکشانۆگەرییەکانی (هاملێت) ی شکسپیر و (با تەمسیل بکەینسترێندبەری) دەرینمات.

ئەو زانیویەتی کەشانۆ دەردەهێنێت.. ئەوە شانۆیە سینەما نیە، دەبێتهەڵگری سیستم و گوتاری شانۆیی بێت، بەڵام لەهەمان کاتدا ئەوشێنەشاردەتەوە، کە شانۆ پەیوستی بەزمانێکی سینەمایی هەیە، ئەوە وادەکات شانۆکەی لەئاستێکی بەرزی هونەری بێت، بۆ خۆشی ببێت بەیەکێك لەناوە گرنگەکانی شانۆی پێشڕەوەندی، لەهەمانکاتدا ویستویەتیپەیوەندیەك لەنێوان دیدی سینەمایی و شانۆیی بەرجەستە بکات وەککاتە یەکێك لەڕۆمانەکانی ئەلبێر کامۆ بۆ شانۆ دەردەهێنێت، لەجلوبەرگی ئەکتەر و پێڵاوەکانیان کە قوڕاوین، پەیوەندیەکی لەگەڵدیمەنەکە درووست کردووە کە دیمەنێکی قوڕاویی بێت، ئەوەش تەنانەتپەیوەندیی بەئاسمانی شانۆکەشەوە هەیە، ئەو دیمەنە ئەگەر زیاترلەسینەماوە نزیك بێت، بەڵام لەهەمان کاتدا بە ئەو دیمەنە ویستویەتیلەشانۆی بونراکی ژاپۆنی نزیك ببێتەوە.
لەڕووی تەکنیکیەوە دەشێت شانۆگەرییەکانی ڤایدا لەشانۆی شەوەکاریپێشڕەوەندی نزیك بێت، بەتایبەت لەبوونی شیعرییەتی شانۆکەی و دابەشبوونی بەسەر خەون لەشانۆگەری (ٍشەوی نەڤەمبەر)، بەڵام ئەو وەنەشانەیێە نابێتە شانۆیەکی شەوەکاری، بەقەد ئەوەی ئەزموونەکیتایبەتمەند دەخوڵقێنێت، ئێمە لەگەڵڕانەوەمان بە ڤیدیۆ

تۆمارکراوەکەیئەم شانۆگەرییە بە تەلەفزیۆنی پۆڵەندی کە ساڵی ١٩٧٨ تۆمار کراوە، وێنەی ڕوونی دنیا شانۆییەکەی ڤایدا دەبینین، شانۆگەرییەکە باسلەشەوی ٢٩ ی نۆڤەمبەر دەکات، ئەو شەوەی لە ١٨٣٠ بە شەویڕاپەڕین ناسراوە، تێکستەکەی ستانیسواڤ ڤیسپیانیسکی دەبێتە پڕۆژە خەونی ڤایدا بە ماوەیەکی درێژ تاوەکو لەدنیا بینینێکی سینەماییشانۆیی بەرجەستەی دەکات، شیعرییەتی ئەو نمایشە چەندە وێنەیەکیسینەماییە هێندەش شیعرییە، بەو پێیەی دەیەوێت دیمەن بە گەڕانەوەیڕوودا و لەسەرەتاوە چێ بکاتەوە لەشێوەی کۆرسی شانۆی کلاسیك، بەڕاموزیفەی کۆرس دەگەڕێتە سەر شێوەیەکی ڕیتواڵی تایبەت، لەنێوانشانۆی گۆرانی و ئۆپیرا ئاوێتە بوونێك بەرجەستە دەکات، کە دیمەنیشانۆیی ببێتە ئاهەنگێکی شانۆیی، بۆیە گەڕانەوەی ڕوودا و لەشێوەیکۆڕس دەردەکەون، بەڵام گۆرانی ئۆپیرایی و فۆڕمی شانۆی گۆرانیبەرجەستە دەکەن، تا دەگاتە سەر دیمەنی شا وشاژن، لەوەوە ململانێیدرامی و ترس و توندوتیژی جەستەیی شا لەگەڵ ئەفسەر و دەستوپێوەندەکان لەلایەك و لەلایەکیتر لەپەیوەندی جەستەی لەگەڵ شاژن، دەست وپێوەند شورەیەك درووست دەکەن بۆ پارێزگاری لەکۆشك، کەپڕە لەتوندو تیژیی وسەرکوتکردنەوە لەپێناو تاکە مرۆڤێك کە نوێنەرایەتیدەسەڵات دەکات.

دیمەنی چاودێریکردن لەشەودا بیری شکسپیرمان دەخاتەوەلەدەرکەوتنی تارمایی لەنیوە شەودا، هەروەها بوونی تارماییەکلەشێوەیەکی باڵا لەساتی دەربڕینی دەنگی ئۆپیراییلەئاگادارکردنەوەی کارەکتەرەکان لەوەی ڕوو دەدات، دەرخەریحەقیقەتەکیتەری شکسپیرییە لەکاریگەری شانۆنامەی هاملێت بەسەر ئەونمایشەوە.

ئەگەر لەهاملێتدا دیمەنێکی نمایشی شانۆیی هەیە کەشانۆ لەناوشانۆیە و چۆنیەتی کوشتنی چیرۆکی تارمایی دەگێڕێتەوە، ئەوا لێرەدانمایشێك لەناو نمایشەکە هەیە ڕووتی دەسەڵاتی شا دەگێڕێتەوە، دەست وپێوەندەکان ڕووتن، هەرچەندە ئەو ڕووتیە دەرخەری وێنەیەکیهۆمۆسێکسوالێتی ئەو دەسەڵاتەش دەردەخات، کە شا ئارەزوویدەکات، بەبەڵگەی ئەوەی لەدیمەنی پێش ئەو نواندنە لەئامادەبوونیشاژنیش لەخۆشی هەواڵی سەرکوتکردنی خۆپیشاندەران یەکەلدەستە ڕاستەکانی خۆی چەند جارێك ماچ دەکات.

سەرەنجام ترسێك کە بوونی هەیە دەبێت ڕوو بدات، پارێزگاریکردنلەشا بەپارچە قوماشێکی سپی نیمچە ڕووتەوە دەریدەخات، دەسەڵاتچەند ڕووت و چەندە ئامادەبوونی وابەستەی دەنگیەتی نەوەکپەیوەندیەکانی هێز، ئەگەرچی ئەوە خۆ ڕووتکردنەوەیە لەپلەسەربازیەکەی تا نەناسرێتەوە،

بەڵام تا کوێ شاژن (پۆلکا) دەتوانێتپارێزگاری لەدەسەڵاتی شا بکات؟

کاتێك دوو شۆڕشگێرەکان دەخاتە ژوورێکەوە، ب□ بیانوویشاردنەوەیان، بەڵام ئەوە بەس نیە بۆ ئەوەی دەسەلاتێکی بەتاڵیتۆقێنەر بتوانێت درێژە بەزەبروزەنگ بدات، دەسەڵاتێك بوونی تەنیاوابەستەی ساتی ئارامیە، دەنا لەبنەڕەتدا ترسێکی پتەو بەدی دەکات.

ئەو شانۆ لەناو شانۆیە بەشێکی دیاری نمایشەکەی دەکەوێتە ئەست□وقایدا تەواو پشتی پێ بەستووە، لەو ڕووەدا چەندە سوودی لەودیمەنەی شکسپیر وەرگرتووە، بەهەمان شێوە ئەو فۆڕمە براندیللۆیەقوڵ دەکاتەوە، کاتێك براندیللۆ لەشانۆگەری “شەش کارەکتەر بەدواینووسەرەکەیان دەگەڕێن” لێرەدا گەڕان پڕۆسەی توێژینەوەیەلەدەسەڵات وتێگەیشتنەکان، تاوەکو دوو ئاراستە لەنمایش بەدەسەڵاتببەخشێت، ئاراستەی یەکەم وابەستەی سیستمی ئۆپیڕایی وەکگێڕانەوە و بوونی شاو شاژنە لەکۆشك، ئاراستەی دووەم وابەستەینمایشە شانۆییەکەی ناو شانۆگەریەکەیە، ئەوەی ئەو دوو ئاراستەبەیەکەوە دەگەیەنێتەوە، یەکێك لەو ژنە گۆرانیبێژە ئۆپیرایانەیە کە دەنگیئاگایی مێژووییە لەئێستای ڕووداوەکاندا، بینەران لەمەترسی دۆخەکەئاگادار دەکاتەوە کەبڕۆنەوە ماڵەوە، سەرەنجام ئەو ژنە دەمێنێتەوەلەگەڵ ئەو پیاوەی کە لەپشت ڕووداوی خۆپیشاندانە، ئەو پیاوەیبەدرێژی شانۆنامەکە کاغەزی قوماری بەدەستەوەیە، سەرەنجام کەدەدۆڕێت کاغەزەکان فڕێ دەدات وهۆڵەکە بەجێ دێلێت.

ئەو وێنەیە کە کۆتا وێنەی نمایشەکەیە لەشانۆگەریەکەدا ئاماژەیەکیگرنگی کۆتایی ڕاپەڕین وشکستێکە کە لەڕۆژەکانی دواتر ڕوو دەدەن، وێنەیەکیتری شۆڕش بەرجەستە دەکات، کە هیچ نیە جگە لەقوماریقوماربازەکان کە دەدۆڕێن هەڵدێن و ئەوێ جێدێلن، بەڵام ئەوەی لەناوشانۆ لەناو شانۆ خستۆتە ڕوو، کاتێك دەگەڕێینەوە ناو ڕووداوەکانهێشتا مردن لەناو شەقامەکاندایە، هەندێك گەیشتنە کۆشکیپاشایەتی و لەوێدا مردن و خەڵکانێکیشیان کووشت، لەولاوەشەقامەکان هەر توێژێك دەیەوێت داکۆکی لەدەسەلاتی خۆی بکات، قەشە پیاوانی دەسەڵاتیان پێ دەناسێنێت تا خۆپیشاندەران بیانکوژن، لەولاوە خۆشی چارەنووسی لەکوژراوەکان باشتر نابێت و پەتیسێدارە چاوەروانیەتی.

لەکۆتاییدا ڕاپەڕین سەرکوت دەکرێت و شاری وارشۆ دەبێتە

شوێنیگەیەستانی مرۆڤەکان بەدەستی دەسەڵاتی خۆیانەوە، دەسەلاتسەردەکەوێت بەسەر هاوڵاتیەکانی، ئەوەش بەخۆی سەرکەوتندەگۆڕێت بەشکست، شاژن وەك ئۆڤیلیای هاملێت پاکیزەیی بەرەوشەتی دەبات، شا لەگەڵ کۆمەڵێك پاسەوان لەدەرەوەی کۆشکە ودەیەوێت عەرشەکەی بەجێ بێڵێت، بڕیاری بەدەستی جەنگ بەرپرسدەکات، وەك چۆن جێبەجێکارەکیتر بە کوشتنی هاوڵاتیەکان بە خۆیکەلەپچە دەکاتە دەستی خۆی و دەچێتە بەردەم لەوولەی تۆپێکە، ئەووەنەیە لەڕێگەی گۆرانیەکی ئۆپیرایی لوتکەی ئاستی درامی شکستیدەسەڵات و کۆتایی هاتنە لەڕێگەی مەرگی خۆیەوە، کە لەکوشتنیهاوڵاتیەکانی بەرجەستە بووە.

لەئەزموونەکیتری ڤایدا لەگەڵ هەمان نووسەر ئەمجارە وەك خۆیمامەڵەی لەگەڵ تێکستەکە کردووە تەنانەت یەك دێڕ چیە لای نەبردووەلە تێکستی “ئاهەنگی ژنهێنانی” ستانیسواڤ ڤیسپیانیسکی، کەچیلەهەمان کاتدا وێنە لەنێوان خەون وشیعر و مۆسیقاوە نزیکە لەتەکنیکیشانۆی شێوەکاریی، ئەو نزیك بوونەش زادەی دیدی سینەماییە بەوێنە، بەتایبەت لەدیمەنە بێدەنگەکان، مۆسیقا کاریگەری تەواو بەسەروێنە جێدەلێت.

ئەو تێگەیشتنە هونەریانەی وای کردووە دوو لەکارەکانی بە شانۆبتوانێ دیدگای شانۆکاران بەتەواوی بە لای خۆی ڕابکێشێت، شانۆگەری (کاتێ تێگەیشتن دەخەوێت) ئەوە زیاتر لەتەکنیکی شانۆیشێوەکاری نزیك دەبێتەوە، کە دەتوانین بەشانۆیەکی وێنەیی زیاتربیبینین، بەهۆی بوونی وێنە وەك پێکهاتەکی سەرەکی ناو سینەما وشێوەکاری کە مۆسیقا بەشداری ئەو هونەرانە دەکات و لەنمایشەکیشانۆییدا چڕ بونەتەوە، کارەکەش لەبارەی کارە شێوەکاریەکانی(گۆیا) یە، ڤایدا بەم نمایشە توانی خەڵاتی کەنەداد سفینارسکیبباتەوە کە گۆڤاری شانۆی پۆڵەندی ئامادەی کردبوو، بەهۆی ئەوەئەم نمایشە بە باشترین شانۆگەری ساڵی 1976 ی پۆڵەندا ناو براوە.

هەروەها شانۆگەری (دوو کۆچەر) ی مرۆژێك، کە بە بروای توێژەرانباشترین کاری دەرهێنانە بە ئەو تێکستە کرابێت لەسەرانسەریجیهان، ئەو دەرهێنانەیە کە لەهۆڵێکی سینەمایی نمایشکراوە، تەختەیشانۆکە و شاشەی سینەماییەکەی داپۆشیوە، شێوە کادرەکیسینەمایی درووست کردووە، ئەکتەر و کەسایەتیەکان لەهۆڵی بینەرانزیك دەبنەوە، ڕووداوەکانی شانۆگەریەکە لەناو کادرە سینەماییەکەوەڕوو دەدەن.

ئەو هەوڵانەی ئاندژەی ڤایدا لەشانۆدا وایکردووە ڕۆڵی ئەو هەندە گرنگبێت لەشانۆی نوێی پۆڵەندی کە بەهیچ شێوەیەك دەرکردنی ناوی ئەولەو شانۆیە وێنەیەکی تەواومان پێ نەبەخشبێت لەو شانۆیە، لەڕاستیدادەتوانین ڤایدا بە شانۆی هەفتاکانی پۆڵەندی بەتابلۆی ئەو ژنەیمۆدیلیانی ناوی بەرین کە ڕووخساری ژنەکە تەواوی فیگورەکەیکێشراوە، بەڵام نیگای چاوەکانی بێ بەتاڵی جێهێشتووە، ئەوە شێتینیە دیدگای هونەریە وا دەکات بەبێ ڤایدا نەتوانین نیگاکان و دیدگاهونەریەکانی ئەو شانۆیە ببینین.

ئەگەر لەسەردەمی یەکەتی سۆڤیەتدا ڤایدا دەنگەکی گرنگی ناو شانۆیپۆڵەندی بێت، ئەوا بەدوای ڕووخانی سۆڤیەتیش دیسان دەرکەوتنەوەیلەشانۆدا بەهێزەکی نوێی خەون بینەوە لەم دۆخە نوێیەی مرۆڤیپۆڵەندی تیای دەژیا کاری دەکرد، بەتایبەت دوای مەرگی زیگمونتهوبنەر، لە ١٩٨٩ کاتێک لەشوێنی ئەو کرا بە بەڕێوبەری شانۆیگشتی لەوارشۆ، کە بە ماوەی ساڵێک بەڕێوبەری ئەو شانۆیە بوو، گەوچالاکی بۆ شانۆ زیاتر پەرەی سەند و تا ساڵی ٢٠٠٤ کۆمەڵێکشانۆگەری نمایشکرد لەوانە "سۆناتای تارمایی" سترێندبەری، "نەفرەت" ی ستانیسواڤ ڤیسپیانیسکی، "میشیما" ی یۆکیۆمیشیما، "کلاوی حەسیری" یوگینیا لابیخی، "ڕاگوزەرێک لە وارشۆ" و"گۆرانیەک لەگەشانەوەی ئاودا" و "چەنت ئەوە" ی شکسپیر و"ئەهریمەن جارێکیتر" دوا شانۆنامەش کە پێشکەشی کرد، شانۆگەری"ماکبێس" ی شکسپیر بووە.
بانگێشەکردنی گرۆتۆڤسکی (٥) بۆ لابۆرە شانۆیەکەی لە١٩٦٨ بەشێکیتری ئەو گەشە سەندنە دەرهێنانیە بوو لەشانۆدا، کە چەندهەوڵێکیتری هەمان شێوە هەبوو بۆ شانۆ لەوانە شانۆی ستۆدیۆیزیف شاینا، بەتایبەت لەنمایشەکانی "ریبیلکا، دانتی" کە چەندلەڕووی هونەریەوە ئاستێکی بالایان دەبێت لەهەمان کاتدا لەسەرساتەوەختی مەرگی مرۆڤی ئەو کۆمەڵگایە دەوەستێت، کە چۆن مەرگلەهەموو شوێنێک یەخەی دەگرێت، بەبێ گوناهباری گوناهبار دەکرێتو سزای مەرگ بەسەریدا دەسەپێنرێت، هەر لەدرێژەی ئەو هەوڵانە نمایشی بانتۆمیمەکانی تەماشەڤسکی (٦) دەرخەری جەستەی مرۆڤیپۆڵەندی بوو جەستەیەک کە ڕووبەرووی لەناوچوون ببەوە لەشانۆدادەیویست ئازادی بکات، بەتایبەت لەنمایشەکانی "پەچاو پەچ، کراس، نەڤەمبەر شەوی خەون"

دۆزینەوەی میکانیزمی نوێ بۆ شانۆیەك کە تایبەت بێت بەجەستەوە، بەتەنیا بنیاتنانەوەی ئەزموونێك نیە تایبەت بێت بە پانتۆمایمەوە، بەڵکوبەلای تەماشەڤسکی ئەوە ئەزموونکردنی جەستەیە لەتەك

سەماودرامادا، بۆیە شانۆکەی ئەو ئەگەر لەپڕۆسەی ناونان پانتۆمایم بێت، بەڵام لەجەوهەردا پانتۆمایمەکە کە هەڵگری سەما و درامایە، جۆرێکینزیکە لەسەمای بالێ، ئەوەش سەرەتا ناکۆکی بۆ درووستکرد لەگەڵیەکێك لەپێشەنگەکانی شانۆی پۆڵەندی کە مامۆستای خۆشی بووئەویش ئیفە کاڕ بوو، کەپێی وابوو تۆماشەفسکی بەم نزیکبوونەوەیەپانتۆمایم لەسەمای بالێ لەڕاستیدا ناپاکی لەشانۆ کردووە، هەڵبەتەتۆماشەفسکی بەهۆی ئەوەی ئەکتەرێکی بەتوانا بوو هەروەها خەریکیخوێندنی سەمای بالێش بوو، ئەوە وایکردبوو لەشانۆکەیدا تەوزیفیبکاتەوە.

ئەم شانۆیە بووە کۆڵەگەی پانتۆمایمی هاوچەرخی پۆڵەندی، بەهۆیئەوەی ئاراستەیەکیتری لە پانتۆمایمی شانۆی پۆلەندی دۆزیەوە، کەپانتۆمایم لەم شانۆیەدا هونەرێکی گوزارشتی بوو، کە نەیدەتوانیسنورەکانی خۆی تێپەڕێنێت، بەلام بەکارکردنی تۆماشەفسکیئاراستەیەکیتر و رووبەرێکی فراوانتری ئەم شانۆیە دەرکەوت، کە بووەسەرەتایەك بۆ خوێندنەوەی جەستە لەشانۆدا.

هەڵبەت لەڕووی ستراتیژی پرسیارە شانۆییەکان و هەندێکلەچەمکەکانی کارکردن ئەو لە گرۆتۆفسکی نزیکە، بەتایبەت لەبوونیجولەکردن کە دیدێکی هونەری ڕووت نیە بۆ شانۆ، بەقەد ئەوەیگوتارەکە بە مرۆڤ وبایەخدانە بە مرۆڤ وبینەری ئامادەبوو، ئەوەشکارکردنێکی جیاوازە لەگەڵ بینەر، هەوڵدانە بۆ گوتارێکی هاودژ کەپێشتر بایەخدان بە بینەر پەیوەست نەبووە بە جەستەوە، بەڵکوبایەخدان بە ووشە بووە، زۆربەی جار ووشە ڕۆڵی کاریگەری بینیووە لەفریوودان وسەرگەرمکردنی.

هەڵبەت نزیکی نێوانیان بەو مانایە نیە، بونیادەکانی ئەم دوو شانۆیەلەیەکەوە نزیك بن، وەك ئەندرە هازبرانت لەتوێژینەوە فراوانەکەیلەبارەی شانۆی تۆماشەفسکی ئاماژە بە ئەوە دەکات و دەنووسێت"شانۆی پانتۆمایمی تۆماشەفسکی وشانۆی لابۆریی گرۆتۆفسکی دووشێوەی لەیەکچوو نین لەشانۆدا، بەقەد ئەوەی بەرەو نزیکبوونەوەیەکیەوون دەچن یاخود دەیانەوێ یەکتری تەواو بکەن، لەمیتۆد و هەڵوێستداهەریەك لەم دوو هونەرمەندە خاڵی تایبەت بەخۆی هەیە” (٧)

هەوڵە سەرەتاییەکانی شانۆی تۆماشەفسکی هەوڵی تاکگەرایانە بوونلەشێوەی شانۆی مۆنۆدرامی نمایشی دەکرد، یەکەم کاریشی بەناوی(پیانۆژەن) بوو کە مۆنۆدرامایەکی بێدەنگ بوو لە

چارەگەکتەندە پێیی، بەوای وابوو لەمەابردوودا پێشەندا شانەی وەك هونەرنەناسیووە، ئەو تەگەیشتنە پەیوەست بوو بەسووربوونی لەسەرشانۆیەکی هونەری کە لەتەك خەونی ئەو نەوە شانۆکار یەکبگرێتەوە.

بەدوای ئەوە هەنگاوەکانی بردە ناو شانۆیەك کە پەیوەست بەت بەخەیاڵەوە، کاتێك هەوڵەکانی لەشانۆیەکی تاك ئەکتەری گواستەوە بەشانۆیەکی فراوان، پرۆژەکەی فراوان کرد، ئەوە وایکرد بایەخدانیشیبە پێکهاتە هونەریەکانیتری وەکو جل و بەرگ ومۆسیقا گرنگی خۆیهەبێت لەشانۆکەیدا، دەنگ ئامادەبوونەکی پتەوی هەبوو وەکبونیادەکی سەرەکی ئەم شانۆیە، هەروەها بە پەیوەندیی نێوان جەستەو گوزارشتەکانی زەربەی کات پشت دە بەستێت بەمۆسیقایکلاسیکی.. سەرباری پابەست بوونی بەخەیاڵی هونەری بە شانۆکەی، کە هەمیشەجەختی لەسەر خەیاڵی هونەری وفراوانبوونی رەهەندەکانی خەیاڵکردنو پەیوەندیی نێوان ئارەزوو وعەقڵ بەیەکەوە کە دەکاتەوە، بە ئەوەیبتوانە رووبەری فراوان بە شانۆکەی تەرخان بکات، بەڵام ئەوە بەفەرامۆشکردنی نەبوو بە تەکستی ئەدەبی، بەڵکو تەکستی ئەدەبیدەکردە زەمینەیەك بە ئەوەی سەرلەنوێ کاری تیا بکاتەوە و بەپێیپەداویستی شانۆکەی بەکاری بەێنێتەوە، وەك لەکارکردنی لەتەك فیکتەرهۆگۆ یاخود لە (پاێتە) ی گۆگۆل، هەروەها کاری لەتەك ئەفسانەیگلگامش کردووە، ئەو دەمەی ڕووبەرووی فاوستی گۆتە دەبێتەوە، دەیەوێ بەپێی ویستی هونەری و پەداویستی شانۆکەی کارەکی لە درووست بکات، بە ئەوەش شانۆیەك نمایش دەکات بەناوی (رێیشتنیفاوست)

لە شانۆکانیدا جگە لەخەی کەس ئامادەکار و نوسەر و دەرهێنەر نەبوو، تەواوی بەشداران ئەکتەر بوون، ئەوەش وای کردبوو بیرکەرەوەی ناوکارەکان خەی بێت، چونکە دەیزانی پێۆژەیەکی هەیە لەم شانۆیەدادەبێت هەنگاوەکانی بەپێی هەوڵەکان تەپەرێنێت.

ئاوەتە بوون چەمکەکی سەرەکی شانۆیەتی کە شانۆیەکی سەمایدرامیە، ئەم شانۆیە لەڕێگەی ئاوەتە بوون سەما و پانتۆمایم لەگوتارەکیدرامیدا چە دەکاتەوە، ئەوەش جولە دەکاتە سەنتراڵی پانتایی و زەمەن، تیایدا جولە وەنای ماتریالەکان دەکات، پانتۆمایم لەهونەرەکیگوزارشتی ناهەلەتەوە، وەك چۆن سەماش بەتەنیا هونەرەك نیە لەناوکاری ئیرۆتیکی و جەستەیی، بەڵام ئەوەی جولە پانتایی و زەمەنیکارەکە چە دەکاتەوە لەناو یەکتری و یەکگرتنەکی هونەری پەك دەنێت، کە گوتاری شانۆکەیە، ئەوەش بوو بە سیما

تایبەتمەندیەکانیپانتومایمی هاوچەرخ لەشانۆی پۆڵەندیدا.

لەباشترین ئەو دەرھێنەرانە بوون کەلەسەر شانۆکان دەنگیان دایەوە، باردینی لەو قۆناغەدا یەکێک ل□ باشترین کارەکانی شانۆنامەی “یانگابرێل بۆرکمان” ی هینریک ئەپسن بوو، هەروەها کارەکانی ز. هوبنێر (١٠) لەسەر شانۆکانی کراک□ق هیچی لەڕۆلێ باردینی کەمترنەبوو گەر زیاتریش نەبووبێت.

لێرەدا پێویست دەکات لەسەر سفینارسکی بووەستین، هەڵبەت بەشێکی دیاری شانۆکارانی پۆڵەندی پێشتر لەبواری هونەریشێوەکاریدا کاریان کردووە، ئەویش کەسێك بووە لەوانەی لەو بوارەداکاری کردووە، ئەو کارکردنە دیدێکی شێوەکاری بەکارە شانۆییەکانیبەخشیووە، کە وای کردووە ئامادەبوونی مرۆیی لەپاڵ ئەو هونەرە، دیدێکی هاوبەش دەخاتە ڕوو لەپەیوەندیی نێوان هونەر و ژیان، کەخۆی بەدیدی پۆلیق□نی ناوی دەبات، ڕەنگە ئەوەیان ڕووبەروویوەستانمان بکاتەوە، کە بۆچی دیدی شێوەکاری و ئامادەبوونی مرۆییدا□بن□ دیدی پ□لیق□نی؟

ئەو فرە دەنگیە (پۆلیق□نیەت) لەکاری شانۆییدا پەیوەستەبەتێکشکاندنی فۆڕم لەمانای باودا، بەتایبەت لەبڕوا بوونی فۆڕملو□نەی شانۆیی، وێنە دیدێکی تەکعیبی بەخۆیەوە دەگرێت، ئەوەشپەیوەستە بەیادەوەری کارکردنی لەبواری هونەری شێوەکاریدا، ئەوەشلەو سۆنگەیەوە کاری تیا دەکرد، کە فۆڕم بەرەنجامی ئەو بابەتەیە ک□ تێکست خوازیاریەتی.

هەڵبەت پێویستە ئەوەمان لەیاد بێت کە ئەو لەژێر دەستی دووهونەرمەند کاری کردووە، دەتوانین ڕوانینی ئەوان وەك جۆرەکاریگەریەك لەسەر کارە هونەریەکانیدا ببینین، ئەو کاتەی وەکشێوەکارێك کاری دەکرد لەژێر دەستی ستگیمینسکی خەریکینیگارکێشان بوو، کاتێ شانۆشی خوێند لەسەر دەستی یەکێك لەناوەدیارەکانی شانۆی پۆڵەندی ئەو هونەرەی دەخوێند کە ئێرڤین ئەکسێربوو، ئەو دوو هونەرمەندە کاریگەریان لەسەر پێکهاتی عەقڵیەتی شانۆیئەودا هەبوو.

کاتێ بەرەو ئەڵمانیاش رۆیشت و ڕاستەوخۆ ویستی نزیك ب□ت□ل□شێوازە شانۆییەکەی شانۆی داستانی برێخت، لەنزیکەوە برێختبینیت، تەنانەت چەند شانۆنامەیەکی برێختی بۆ شانۆ دەرھێنا، لەیەکێك لەنمایشەکانیدا برێخت خۆشی ئامادە بووە، جگە لەوە هەوڵیداهەندێك تێکست کە بنەمای ئەرستۆیی بەتەواوی تیا بەرجەستە کراوە، یابەدەقی

نا برێختی ناسراون، وەك دیدی داستانی برێخت بۆ شانۆیاندەربهێنێت، لەوانە شانۆگەری (فریشتەیەك لە بابل دادەبەزێت) ید□ر□ینمات.

كاتێ لەناوەراستی شەستەكان لەو سەفەرەی بۆ ئەڵمانیا و بەتایبەت لەبەرلین كە شانۆگەری (مارا- صاد) نمایش دەكات، ئەو كارە دەبێتەجێگای سەرنجی نێوەندە شانۆییەكە و دەتوانێت بەم نمایشە خەڵاتیرەخنەی شانۆی ئەڵمانی بەرێتەوە.

شوناسی شانۆ لەلای ئەو دەرهێنەرە پێكهاتووە لە ئامادەبوونێكیمرۆیی، ئەو تێگەیشتنە بۆ شانۆ، گەڕانەوەی بەها یە كە بەبیانویكۆمۆنیزم، نەك بەتەنیا كۆمەڵگای پۆڵەندی بەرەو جۆرێك لەتوند وتیژییبردراوە، تەنانەت بۆتە گوتارێك بەدژی فەلسەفەی ماركسیزمیش، بۆیەشانۆی سفینارسكی گەڕانەوەی حورمەتە بۆ چەمكی مرۆیی، مر□قبوون خاڵی جەوهەری تێگەیشتنە لەشانۆ، ئەوەش دەرفەتیجۆرێكیتری كاركردنی بۆ كردۆتەوە، لەلایەك وا دەكات ڕوو بكاتەدەرهێنانی شانۆگەری (بالكۆن) ی ژان ژینیە، لەلایەكیتر گەڕانەوەی بۆرۆمانتیك لەشانۆدا، ئەو ڕۆمانتیكی بوونە جۆرێكیتری گەڕانەوەیماناكانی بوونە بۆ مر□ق، ل□و سۆنگەیەوە ڕاستەوخۆ دەگەڕێتەوە بۆشكسپیر و چەندین تێكستی شكسپیریی دەردەهێنێت لەوانە (خەونینیوە شەوی هاوین، هاملێت) دیارە لوتكەی ئەو تێگەیشتنەی بۆ شانۆ لەدواهەمین كاریدا دەخرێتە ڕوو، كە بەناوی (مێشوولە) تێكستێكە لەنوسینی مایكۆفسكی.

دیارە ئەو كارەی دوایی كە دواهەمین كاری بوو، تەنیا دوو هەفتە بووشانۆگەریەكە نمایش دەكرا، ئەو دەمەی لە ئابی 1975 دەچوو بۆفێستقا□□كی شانۆیی لە شاری شیرازی ئێران، لە ئاسمانی دیمەشقفرۆكەكەیان دەكەوێتە خوارەوە، تەمەنی تەنها 46 ساڵ دەبێت كۆتاییبە بەژیانی دێت، بۆیە بەلای توێژەرانی شانۆ ئەوە ڕۆژێكیمەرگەساتاویە بۆ شانۆی پۆڵەندی هاوچەرخ، كە دیارە دوای مردنیشیشانۆگەریەكەی بەردەوام دەبێت لەنمایشكردن، چونكە ئەو كارە وەكڕەخنەگران ئاما□ژ□ی بۆ دەكەن، دەركەوتنی تەواوی سیمائەفڕێنەرەكانی شانۆی سفینارسكی بوو.

ئەو دۆخە لەبەردەم شانۆیەكی سیاسیدا خۆی دەبینیەوە، بەڵام دەبووشانۆیەك بێت بزانێت چۆن چارەسەریەكانی دەخاتە ڕوو، بۆیە كاتێككاژیمیێژ دێیمێك (١١) شانۆیەكی سیاسی شیعریی بنیات دەنێت، ئەوە وەستانە لەسەر ئەو میراتە كولتووریەی شانۆی پۆڵەندی، كەوادەكات بتوانێ ئەو میراتە بەرەو كرانەوە و دیدی جیاواز بۆ

شانۆبەرەت، ئەو کە پێشتر وەك ئەکتەر لەژێر دەستی شیللەر کاری کردبوو، لەهەمان کاتدا وەك هەر شانۆکارێکی سەردەمی خۆی سەرسام بوو بەستانسلافسکی، ئەو دوو شێوازە شانۆییە جۆرە دەرباز بوونێکی بەهەنادی، بەڵام نەك لەسەر بنەمای دژایەتیکردنی میتۆد و فیکر، بەقەد ئەوەی ئاراستەیەکیتر لەناو تیۆر بدۆزێتەوە، لەپەناو ئەوەی جیاوازبوونبەندەتە کایەوە، ئەو کە شانۆکەی شانۆیەکی سیاسی شیعریی بوو، بەواشی بە واقعی سۆسیالیستی هەبوو، ئەوەش وایدەکرد لەلایاندەوەە تەوە دژایەتی نەکرێت، چونکە ئەوان خۆیان پشتگیریان لەشانۆیواقعی سۆسیالیستی دەکرد، ئەو ئاراستە و ڕەوتانە دەبنە گوتاریپێکهاتەی شانۆی دەیمەك.

یەکێك لەکارە دیارەکانی کەوایکرد بە بایەخەوە لەم شانۆیە سەیربکرێت، هەوڵدانی بوو لەتەك میکوای فیلکە فیتسك کە نوسەرێکیچاخی ناوەڕاست بوو، ئەو دەمەی شانۆگەریەکی ئەو نووسەرەیدەرهێنا، بەناونیشانی (چیرۆکی هەڵسانەوەی حەزرەتی مەسیحیپیرۆز)، بەم شانۆگەریە دەرگای بەڕووی کرایەوە وەك دەرهێنەرێکیشانۆیی خاوەن توانایەکی بەرز، بەتایبەت بەدوای ئەوەی ئەوشانۆگەریەی لەچەندین ووڵاتی دنیا پێشکەش کرد، لەوانە (فەڕەنساوبەریتانیا وئیتاڵیا وچیکسلۆفاکیا) هەر بەم نمایشە ساڵی 1964 لەچوارچێوەی فێستقاڵی نەتەوەکان لە پاریس خەڵاتی ڕەخنەگرانیشانەی فەڕەنسی وەرگرت، ئەگەرچی دە ساڵ بەر لەو کارەشانۆگەریەکیتری گرنگی نمایش کردبوو بەناوی (کەترەکان) کەلەنوسینی مایکۆفسکی شاعیر بوو، کە بەیەکێك لەکارە هەرەگرنگەکانی لە شانۆ دادەنرێت.

بنەمای کاری دەرهێنانی شانۆیی لای دەیمەك پەیوەستە بە ڕاڤەکردن وتەئویل، ئەوەش پەیوەندیی نێوان تەکستی شانۆیی و تەختەی شانۆیە، ڕاڤەکردن بنەمای سەرەکی پرۆسەی دەرهێنانە، لەو سەرەتایەوەپەیوەست دەبێت بە ڕاڤەکردنی تەکستەوە، ڕاڤەکردنەك ناوی دەنێتدەسەزی بە تەکست، بەواتای دەیەوێت بگاتە ئەو بنەمایانەی دیدینووسەر، ئەوانە ڕاڤە بکات، پرۆسەی تەئویلکردنیش لەسەر تەختەیشانە ئەنجام دەدرێت، کە بەدوای ڕاڤەکردنەوە دێتە دی، بەمانای دیدیدەرهێنانی لەوەوە دەگاتە لوتکە، ئەوەش پەیوەستە بە پەیوەندییدەرهێنەر بە ئەکتەر و سینۆگرافیای شانۆوە.

لەڕووی میتۆدیەوە بە تەئویل ئەو ڕوانینەی دەرهێنەر ناتوانین بە دووئاراستەی کارکردن ناوی بەرین، چونکە ڕاڤەکردن پرۆسەیتاکرەهەندی لەکدانەوەیە، تەئویلیش بەشداریکردنی ئاگاییە،

ئەوەشئامادەبوونی سێ ئاراستەیە لە ئاگایی کە جوانکاری و مێژوویی وزمانەوانین، بۆیە لەبەرەدا تەئویل و ڕاڤەکردن بە خۆی بەگژداچوونەوەییەکتریە، چونکە گەر ڕاڤەکردن دەسەزبوون بێت بە تێکست، ئەوا تەئویلبە خۆی بەگژداچوونەوەی ئەو دەسەزییە.

بۆیە ئەوەی لە تەئویلدا ئەنجامی دەدات پەیوەندیی نیە، بەدنیای تێکستو کارەکتەرەکانیەوە، بەقەد ئەوەی پەیوەستە بەدیدی شێوەکاریانەی لەسینەگرافیا و پێکهاتی جولەی ئەکتەر، سەرەنجام ئەو ئاگاییە لە تەکڕاڤەکردنی بە دەق وێنای کردەی دەرهێنان دەکات لەشانۆیەکیشیعریی و سیاسی، شیعریەت بەرەنجامی ئەو مەرکە شێوەکاری وزمانەوانییە، کە تا ئاستی ئەوەی بەرەو ئەپەڕەت وهەندەکجار دیدیدنیای نوسەرانی وەکو چێخۆف دەچێت، وەك لەشانۆگەری (لالە فانیا) کە تەئویل شتەك نیە، جگە لەوەی دەیەوێ ڕاڤەی سایکۆلۆژی بەکارەکتەر بخاتەڕوو، ئەوانەش لەناو دوو ئاراستەی گرنگی گوتارەشانۆییەکەیدا چڕی دەکاتەوە، کە سیاسەت وشیعرە، ڕەنگە ئەو دوانەلەبنەماوە جۆرە ناکۆکیەك بخولقێنن، بەڵام دەیمەك هەوڵ دەدات شانۆسیاسیەکەی لەدیدی شانۆیەکی شیعریەوە بخاتەڕوو، شیعریەتبەتەنیا بەرەنجامی شیعر نیە، هەندەی شیعریەت لەناو سینەگرافیا ودیدی دەرهێنانی بەرجەستە دەکات.

ئەو شانۆ واقعیە پۆڵەندیە پەیوەستی بەکودەتایەک هەبوو، کە بەبروایئەمە دەتوانین دوو شانۆکار بەهەڵسێنەری ئەو کودەتایە ناو بەرین (١٢) ئەوانیش تادیۆش روژێڤیچ (١٣) و یێژی یارۆچکی (١٤)

شانۆی واقعی نوێی پۆڵەندی، شانۆیەک بوو لەساتەوەختی خۆیداتوانی ئاراستەیەکی نوێ لەنەخشەی شانۆی پۆڵەندی بخولقێنێت، ئەوشانۆیە کاریگەری بەسەر ئێستادا ڕەنگە تەنیا وەک زەمینەیەکیشانۆیەکی واقعی بێت، بەڵام شانۆیەک بوو توانی لەو گوتارە بەردەوامبێتە دەرەوە، تادیۆش روژێڤیچ بەشداریەکی کاریگەری لەوگۆڕانکاریەدا کردووە، ڕۆژێڤیچ لە ٩ ی ئەکتۆبەری ١٩٢١ لەشاریڕادۆمسکە لەدایکبووە و لە ٢٤ ی نیسانی ٢٠١٤ لە ڤرۆتسواڤماڵئاوایی لەژیانک کردووە، جگە لەکاری شانۆکاریی وەک نووسەر وشاعیریش لەئەدەبی پۆڵەندی ناسراوە، دووەم مناڵی خانەوادەکەیەتی، ئەوان سێ برا بوون هەرسێکیان لەکولتووری پۆڵەندی ناسراون، براگەورەکەی ستانیسلاڤ دەرهێنەری بواری سینەما وشانۆیە و برابچووکەکەشی یانوش شاعیر بوو.

یانوش یەکەم کەسی خانەوادەکە بوو کە شیعری بلاوکردەتەوە، لەقۆناغی

ناوەندی لەخوێندن دەردەکرێت بەهۆی بۆچوونەسیاسیەکانی، دواتر دەتوانێت خەڵاتی شیعری گ□قارێکی پۆڵەندیبەرێتەوە.

سەرباری ئەوەی خۆشی یەکێک بوو لەشاعیرە دیارەکانی پۆڵەندی، بەتایبەت سەرەتای دەست کردن بە کارەکانی، بە نووسینی شیعردەستی پێکرد، لەگەڵ برا گەورەکەی لەچلەکانی سەدەی بیستەمبەشداریان کردووە لە سوپای نیشتمانی پۆڵەندیی، لە ١٩٤٤ لەلایانپۆلیسی نهێنی ئەلمانی “گیستابۆ”، ستانیسلاقی برای کە دەرھێنەریسینەماو شانۆ بوو لەسێدارە دەدرێت، بە لەسێدارەدانی براکەیئازارێکی زۆر دەچێژێت و دیوانێکی تایبەتی بۆ دەنووسێت، هەلبەتچلەکانی سەدەی بیستەم بۆ ئەو دەرکەوتنی بوو وەک شاعیرو چەندیندیوانە شیعریی بڵاوکردەوە لەوانە “دەنگدانەوەی دارستان، دڵەڕاوکە، پەنجەوانەی سوور، قەسیدە نوێیەکان”

هەندێک لەڕەخنەگران بڕوایان وایە ئەدەبی روژێڤیچ خاڵی نیەلەکاریگەری، بۆیە گەر لەشانۆدا کەوتبێتە ژێر کاریگەری شانۆیئەبسێرد و شانۆنامەکانی بیکیت و یۆنسکۆ، ئەوا لەشیعریشداکاریگەری ئیلیۆت و ئەزرا پاوند زۆر بەڕوونی بەسەریەوە دەبینرێت.

هاوکاری “ستانیسلاق” ی برای کردووە بۆ نووسینی سیناریۆیفیلمەکانی لەو بارەیەوە پێنج فیلمنامەی بە هاوبەشی براکەینووسیووە، دواتر بۆ خۆشی سیناریۆی بۆ چوار فیلمیترنووسیوە “سێژن، شوێنێک لەسەر زەوی، دەنگێک لەم جیهانە، دۆزەخ و ئاسمان”

لەکارە شانۆییەکانی “دۆسیە، فەرھەنگی ناسنامە، گروپی لاکۆنا، شاهیدەکان، دەرچوون لەماڵ، پیرەمێردێکی پێکەنیناوی، ڕەتکردنەوەیپیرەژنێک، سپاگێتی و شمشێر، نمایشێکی ناتەواو، باخچەیبەهەشت، لەسەر چوار، هاوسەرگیریی سپی، رۆیشتنی برسێتی، زیادکردنی سرووشتی، مردن لە زەخرەفە کۆنەکان، بۆ لم، بۆسە، دوکەڵکێش”

سالێ ١٩٩٨ بە شانۆنامەی دۆسیە خەڵاتی نایکی ئەدەبی وەرگرتووە، هەلبەت ئەوەش پانزەهەمین خەڵات بوو کە لەژیانی ئەدەبی و شانۆیی□و□ریگرتبێت، یەکەم خەڵاتی لە ١٩٥٥ بوو کاتێک خەلاتی پلە دوویدەوڵەتی وەرگرت، لە ١٩٦٦ ئەمجارە خەڵاتی پلە یەکی پێبەخشرا، دکتۆرای شانازی لەچەند□ین زانکۆی پۆڵەندی پێبەخشراوە، هەروەهانازناوی شانازی لەئەکادیمیای هونەرە جوانەکانی فر□نتسواق

ئەو پەیوەندییە چییە کە ئەو لەنێوان شیعر وشانۆ درووستی دەکات؟ شیعر بە ئەو ململانێیە لەگەڵ ژیار و کولتوور، ئەوەش فۆڕمێکی درامیدەگرێتە خۆی، لەرێوە بونیادی وەنەی شیعری دەبێتە ڕووبەری درامی، ئەوەش دەرگا دەکاتەوە بۆ پەیوەندی نێوان شیعر وشانۆ، لەو بارەیەوەلە کتێبی” شانۆی حوکمە پێشینییەکان” کە ساڵی ١٩٧٠ لە وارشەچاپی کردووە. دەنووسێت “چی من بۆ شانۆوە دەبەستێتەوە؟ لەگەڵشانۆدا لەیەک کاتدا ئارەزویەکم هەیە لەنووسینی واقیع وهونەریشیعردا، ئەوە بابەتێکی ئاسان نییە، لەبەر ئەوەی نازانم جیاوازی چیەلەنێوان شانۆی شیعریی و واقعیدا، ئایا پێویستە هونەری شیعر مەزنبێت لەگەڵ ڕەسەنایەتی واقیعدا؟ یاخود پێویستە درامای ڕاستەقینەلەگەڵ رەسەنایەتی شیعردا مەزن بێت؟”

ئەو ململانێیەی بۆ مرۆڤی هاوچەرخ لەناو شانۆنامەکانیدا دەیەوێتبیخاتە ڕوو، لەبنەرەتدا بەرەنجامی گومانێکی بەردەوامە کە بەرەوپرسیاری دەبات لەپەیوەندی نێوان شیعر و واقیعدا، بۆیە بۆ خۆیدەبێتە ناوەندی نێوان ئەو پەیوەندییە، کێشەی کولتوور بۆ مرۆڤیپەیوەندی کێشەیەکی سەرەکی ئەو شاعیر وشانۆکارەیە، کە هەمیشەوەک پرۆژەیەکی بەردەوام لەسەری دەوەستێت، بۆ ئەوەی بیگەیەنێت بەشێوەیەک بۆ درامای نوێ، بۆیە لەبەرگی یەکەمی کۆبەرهەمەکانیبەناوی شانۆ کە ساڵی ١٩٨٨ لە کراکۆڤ چاپکراوە دەنووسێت “ئەوەهەولیکی باوەڕپێکراوە بۆ یەکگرتنی جیهانی مرۆیی، هەندەکگەڕانەوەی خودی، چارەنوسی نەوەیەک کە شارەزاییەکی گەورەتریهەیە بەشیوەیەکی کارەساتاوی، کە ئەمڕۆ تەنیا گروپێکن، گروپێکلەشتێک بەمان دەردەکەون، لەحالەتێکی ئاژاوەگێریدان، کە ئاوێتەیەکینێوان بابەت و زنجیرەی هەڕەمین بۆ بایەخ و بەها”

کەوتنی بەها مرۆڤەکان ڕووبەرووی جۆرێک لەترس وشێتی دەکاتەوە، وەک لەشانۆنامەی “بەلم” تێبینی دەکەین، بەتایبەت لەو نمایشەی کەوەک ئەرشیفێکی تۆمارکراو پارێزراوە، دەبینین مۆسیقا و گۆرانیدەیانەوێت زالبن بەسەر ئەو پانتاییە ڕەشە، کە ئامێرەکی مۆسیقیتایبەت بەو کۆمەلگایە وا دەکات، جۆرە پەیوەندیەک بۆ یادەوەریمرۆڤەکانەوە بخوڵقێنێتەوە، لەم نمایشەدا وەک هەر شانۆنامەیەکی تریهەست بەو کاریگەرە زاڵەی بیکیت دەکەین، لێرەدا دیمەنی بوزە و لکینەو شانۆنامەی “لەچاوەروانی گۆدۆ” لەفۆڕمێکیتردا دەبینینەوە.

یەکێک لەدیارترین ئەو وتارانەی لەبارەی کارەکانیەوە نووسرا بەتنووسینەکی میخاو بویانۆڤیچ ساڵی ٢٠٠٤ لە سایتی کولتوور

بڵاویکردۆتەوە، هەر لەسەرەتاوە نووسەر باس لەوە دەکات کە درامای پۆڵەندی لەشانۆنامەکانی ڕۆژێڤیچ سەری هەڵداوە، ئەوە ناشارێتەوە کە چێخۆف و بیکیت کاریگەریان بەسەر شانۆنامەکانیەوە هەبووە.

لەدەرەوەی ئەو کاریگەرێتیە کە بویانۆڤیچ ئاماژەی بۆ دەکات، بەڵام سیمای شانۆیی ڕۆژێڤیچ ئاستێکی ڕوونی بەخۆی بەخشیووە، بەوپێیەی لەبونیادی درامی ڕووداو لای چێخۆف و زمانی کارەکتەر لای بیکیت، دەیەوێت وێنەیەکیتری شانۆیی بخولقێنێتەوە، ئەولەشانۆنامەی "دەسیە" زۆر بەڕوونی هەستی پێدەکەین، بەڕێواقعیەتێکی ئەبسەردیانە دەخوڵقێنێت، کە توانای هەڵەکی درامیسەربەخۆی هەبێت، ئەوەش لەهەردوو ئاستی نووسین و دەرهێنان وەکسیمایەکی ڕوونی شانۆنامەکانی دەردەکەوێت.

لەلایەکیتر یارێچکی دەیویست کودێتا بەسەر شانۆی واقعیدا بکات، پەیوەندیی نێوان شانۆ و واقیع لەکۆمەڵگای پۆڵەندی، پەیوەندیەکی نوێ بوو بە گوزارشت کردنی ئەم کۆمەڵگایە لەڕێگەی شانۆوە، شانۆ بۆ ئەوان زمانێك بوو دەیویست واقیع بەشێوەیەکیتر بخاتە ڕوو، ئەوشچەندە پەیوەست بوو بەدۆخی تراژیدیای جەنگەوە، لەهەمان کاتداگەڕان بوو بەدوای زمانێکی شانۆیی ئەلتەرناتیڤ، هەڵبەت جەنگیادەوەری ئەو شانۆیەی بنیات دەنا، بەڵام یادەوەرییەك هێزی کارکردنیدەگەڕەی بۆ چۆنیەتی داڕشتنەوەی واقیع و شانۆ، بۆیە ئەوداڕشتنەوەیە لەسەرەتادا ناوبرا بە شانۆی واقعی نوێ، کەچیارێچکی لەشەستەکانی سەدەی بیستەمەوە کاتێ دەستی بەکارکردنکرد، ویستی کودێتا بەسەر ئەو واقعیەتە نوێیەشدا بێنێت.

گەڕین و کودێتا بەسەر واقعی نوێ، گەڕانەوە نەبوو بەرەو شانۆیەکیسوونەتی، بەقەد ئەوەی خوێندنەوەیەکی ڕەخنەیی بوو بۆ مێژووی ئەوشانۆیە، بۆ ئەوەی لەنێوان یادەوەری شانۆی پۆڵەندی وشانۆی واقعینوێی پۆڵەندی، بەرەو ئاراستەیەکیتر هەنگاو بنێت، کە جۆرێك لە ئاوێتەبوون دەخوڵقێنێت لەنێوان واقیع و واقیعی خەیاڵی، ئەوە لەڕۆماندا بەواقعی سیحری ناسیومانە، بۆیە ئەو جۆرە خەیاڵە یارمەتی دەدات، کەستراتیژیی شانۆکەی بخاتە ڕوو. هەرچەندە زۆربەی ڕەخنەگران لەسەرئەوە کۆکن کە سەختە دید و ڕووخساری شانۆکەی بە ئاسانیبناسرێتەوە، بەڵام ئەو خەیاڵکردنەوەیە لەناو واقیع، گەڕانەوەیە بۆ ناوتێکست، بۆ تەئویلی جیاوازەوە، تەئویلکردنەوە بە تێکست، پەیوەندیەکیترە، کە وێناکردنەوەکانی لەڕێگەی تێکستەوە سەر لەنوێ دەیەوێت دنیای تێکست بەرەو خەیاڵکردنەوەی واقیعی بەرێت.

بۆیە بەلای یارۆچکی نوێبوون لەشانۆدا بەتەنیا فۆڕم نییە، بەڵکو فۆڕملەناو تێکستەوە بنیات دەنێت، بەواتای نایەوێ ئەو واقیعە نوێیە یدەخرێتە ڕوو، دیدەکی فۆڕمالیستی بێت، بەقەد ئەوەی فۆڕمەکانبەرەنجامی دنیای کارەکتەر و بابەتی ناو تێکستەکان بن، ئەوەشهەژاندنی بونیادی دەقە، گەڕانە بۆ هەژاندنی ئەو بونیادە کە بەکۆمەڵێکڕووبەند داپۆشراوە، دەرهێنەر دەبێت بیهەژێنێت و زەمەنی کارکردنیخۆی تیا بدۆزێتەوە، ئەوەش پرۆژەی چۆنییەتی کارکردنەوەیە لە تێکتێکست.

مرۆڤ و پەیوەندیە مرۆییەکان ئەو دوو چەمکە گرنگەی بایەخدانییەتیلەشانۆدا، ئەوەش کارێکە وەك خۆی جەختی لەسەر دەکاتەوە پەیوەستەبە ئەکتەرەوە، بەواتای ئەکتەر ئەو مرۆڤەیە کە چۆن لەشانۆدا ئاماژەیبوونی لەپەیوەندییە مرۆییەکانی بەکار دەنێت، ئەوەش ئەکتەر و ئاماژەوەك دوانەیەك لەبەرهەمهێنانی گوتار دەبنە خوڵقێنەری دەلالەت، چونکەبە بڕوای ئەو ئەکتەر کەناڵی پەیوەندیی نێوان ئاماژە و دەلالەتەکانییەتی.

یارۆچکی کە دەرهێنەری حەفتا تێکستی شانۆیی بووە، لەنێوانتێکستی پۆڵەندی و جیهانیدا، لەوانە کارکردن لەتەك نووسەرانی وەکوبرۆنر یاشنسکی و ژۆن ئۆزبۆرن و دۆرینمات و ئەنتوان چێخۆڤ یۆژین یۆنسکۆ ولیامز و یۆژین ئۆنێڵ وکرۆتشکۆفسکی و مرۆژێکوکافکا.
لەسەفەر و گەڕانەکی بەردەوامی ناو دنیای جیاواز بووە، جۆرەئینتیمایەکی بۆ نووسەر هەبووە، ئەو ئینتیمایە بەجۆرێکیتر بیریلەکارکردنی تێکست کردۆتەوە، ویستویەتی بەرەو دیدی شیعرییهەنگاو بنێت، چونکە زانیویەتی ئەوە کۆمەکێکی زۆری دەکات بەپەیوەندی نێوان خەیاڵ وواقیع، شیعرییەتی وەك رووبەرێکی سەرەکی بەخەون بینینی واقیع سەیر کردووە، ئەوە وایکردووە شانۆکەی ئەمڕۆ بۆئێمە وەك ناوەندێکی پێکگەیشتنی دوو تیۆریتر بکەوێتە ڕوو، ئەوانیشلەڕووی ئەکتەرەوە بمانگەڕێنێتەوە بۆ گرۆتۆفسکی، هەرچەندگرۆتۆفسکی زیاتر لەڕێگەی جولە و دەنگەوە توانا شاراوەکانیئەکتەری خستۆتە ڕوو، لەئاستی جوانکاریشەوە زیاتر لەشانۆیشەوەکاری گژیگۆژیڤسکی نزیکمان دەکاتەوە، ئەو دوو ئاراستە تیۆرییەوایان کردووە شانۆکەی ببێتە ناوەندی پێکگەیشتن، ئەو دوو شانۆیە ببنە میراتێك بۆ چۆنییەتی لەدایك بوونی شانۆیەکیتر، کە وەك پێشترئەوەمان خستە ڕوو، ئەو زیاتر لەئەنجامی ڕەخنەگرتنی لەیادەوەریشانۆکە و هەوڵە نوێیەکانی شانۆکەدا ویستویەتی هەنگاوەکانی بەرەودیدێکیتر بەرێت.

لاسۆ ئادەمیک ی□ک□یترە لەو دەرهینەرانەی پۆڵەندی کە لەو نەخشەیەداجێ پەنجەی دیارە، بەتایبەت لەنمایشی “دادگا” ی کافکا، گواستنەوەی فەزای ڕۆمانەکانی کافکا بۆ شانۆ، دنیایەکە توانایهەڵگرتنی پرسیارو هەلوەستە کردنی هەیە، بەتایبەت گەرلەهەڵبژاردنەوە تاچۆنیەتی خوڵقاندنی نمایش توانرا بزانرێت چیلەپشت ئەو ئیشکردنەوە دەوەستێت کەدەهێنرێتە ناو شانۆ.

ڕۆمانی “دادگا” ی کافکا، یەکێکە لەو رۆمانانەی ساڵی١٩٨٠لەشانۆی پۆڵەندی نمایشکراوە، دواتر بۆ تەلەفزیۆنی پۆڵەندیشتۆمارکراوە، کارەکە بەهاوبەشی لەلایان هەردوو دەرهێنەر خاتووئاگنیێشکا هۆڵەند (١٥)و هاوسەرەکەی لاسۆ ئادەمیك (١٦) بۆ شانۆدەرهێنراوە، کاتێك ڕووبەرووی ئەو پرسیارە دەبینەوە، چی لەپشتکارکردنە لەدنیای کافکاوە؟ ئاخۆ ڕۆمانی دادگا پەیوەندیەکی هەیە بەوکۆمەڵگایەوە؟ یاخود مەبەست لە سەرکێشیەکی ئەدەبیە لەدنیایڕۆمانووسێکی ناسراو بۆ کاری شانۆیی؟

ئەو نمایشە توانای ئەوەی هەیە وەڵام بەتەواوی پرسیارەکانمانبداتەوە، ئاسۆیەکی ڕوونمان لەهەڵبژاردن بۆ تێکست بۆ بکاتەوە، دنیایڕۆمانەکە لەدنیای کۆمەڵگای پۆڵەندی دوای جەنگ دەچێت، کۆمەڵگایەکب□ بێ ئەوەی بەخۆی بزانێت ڕووبەرووی دادگایی کردن دەبێتەوە، ئەوتۆمەتبارکردنەی کۆمەڵگای پۆڵەندی بەوەی دەستی لەگەڵ نازی□ت□کەڵکردووە و بەشدارە لەهۆلۆکۆست (١٧)، هەمان وێنەی دادگاییکردنی کارەکتەرە سەرەکیەکەی ڕۆمانەکەی کافکایە، لەناو م□□ک□یخۆیدا بەخەبەردێت و دەبینێت هاتوون دادگایی بکەن.

لەو سەرەتایەوە تا کۆتایی بەناو ڕۆمانی دادگا دەچینە خوارەوە، بەشێوەیەك هەست دەکەین تێکستەکە ل□ب□ن□رەتدا تێکستێکی شانۆییەنەك ڕۆمانێك بێت، پەیوەندی تێکست (نمایش) لەگەڵ بینەر، نووسینەوەی دنیای بینەرە، ئەوەش هۆکارێکی گرنگی پشتهەڵبژاردنی تێکستە بۆ شانۆ، ئەو دوو دەرهێنەرە هێندەی چارەسەریشانۆیی لەڕووی دیمەن و پێکهاتەکان دەکەن، نەهاتوون ئیزافەکاریبەڕۆمانەکە ببەخشن یاخود بەشێوەیەکی ئەوتۆ ڕووداو لابەرن کە کاربکاتە سەر چنینی درامی تێکستی ڕۆمانەکە.

ئەگەرچی کاریان لەسەر ئەوە کردووە کەوا هەندێك ڕووداو چڕ بکەنەوە، ئەوەش پەیوەستە بەگۆڕینی ئاستی ڕەگەزی تێکست لەگێڕانەوە(ڕۆمان) بۆ دەیالۆگ (شانۆنامە) لەلایەك لەلایەکیتر نەیانویستووەهەندێك چیرۆك کە پەیوەست نیە بەژیانی کارەکتەرو

کاریگەریەکانی بۆسەر ڕووداوەکان، لەجۆری ئەوەی چیرۆکێکی کۆن لەلایان قەشەدەگێڕدرێتەوە ویوزیف پێشبینی خۆی لەناو چیرۆکەکە دەخاتە ڕوو.

هەروەها تاکە کارەکتەرێك کە لادەبردرێت، پۆرستنر□ ئەو کچەیلەشانۆدا کار دەکات، ڕەنگە ئەو کارەکتەرەش کاریگەریەکی ئەوتۆبەجێ نەهێلێت، بەبەڵگەی ئەوەی جگە ل□چ□وونە ژوورەکەی و تێکدانیکەل وپەلەکانی و گۆڕینی دۆستەکانی شتێکی ئەوتۆ نیە کە کاربکاتەسەر ڕووداو.

ئەوەی ئەو دوو دەرهێنەرە بە ڕووداوەکانی دەبەخشن، پەیوەستەبەکردەی دەرهێنا نەوە، ئەوەش چەندە لەسەر بنەمای تێکست ڕۆنراوە، هێندەش پەیوەستە بەخوێندنەوەی مر□قی پۆڵەندی لەڕوانینی بۆئەویتری ئەڵمان و ڕووس، بۆیە ئەوانەی هاتوونەتە ماڵەکەیەوە بۆ ئەوەیلەو بەیانیەدا لێکۆڵینەوەی لەگەڵ بکەن، دەبینین کاتێك ئەو خۆیدەگۆڕێت ئەوانیش کراسەکانی بەبەرچاویەوە دەدزن، لەکاتیداکۆکیردن لەخۆی تەنانەت پێخەفی نوێنەکەشی دەبەن، ئەوەشئاماژەیەکی ڕوونی ڕوانینە بۆ سەیرکردنی ئەویتر کەچۆن بەناویدادوەری هاتوون تاڵانیان بکەن.

دادگا ئاماژەی دەسەڵاتە، دەسەلاتێك بۆ مەعریفەی سزا، بەڵام ئەوەیوونە تاوانەکەیە، گەرچی دەیانەوێت ڕەوایەتی بەو سزایە بدەن، لێرەداسێگۆشەی ئەو هێلکاریەی ڕووداوەکان بەرزو نزم دەکاتەوە، بریتین لە"دەسەڵات، فاشیزم، سێکس" هەڵبەت ئەو سێگۆشەیە کەمێك نامۆدەکەوێتەوە، بەڵام سێگۆشەیەکە دژبوون بۆ یۆزیفی کارەکتەریسەرەکی دەخوڵقێنن، هەرنەبێت ململانێی نێوان قوربانی و جەللاددەکەن بە منی قوربانی لەبەردەم ئەوانی ج□لاددا، دادگا کەنوێنەریڕاستەوخۆی دەسەڵاتە، لەڕێگەی سەپاندنی بریار دەتوانێت ڕەوایەتیبەو فاشیزمەی خۆی بدات، هەر نەبێت ئەو هێلە فاشیستە بۆ دادگالەپشت بانگهێشت و ڕووداوەکان و سزادانی دوو پاسەوانەکەی شەوبەڕوونی دەردەکەوێت، لەلایەکیتر ئامad□بوونی ژن لەناو نمایشەکەدا ئامad□بوونێکی جەستەییە بۆ پتەوکردنی دەسەڵات.

لەهەمانکاتدا وێنەیەکی تری قوربانی نیشان دەدەن، دەتوانین ب□□ویدووەمی یۆزیف بیان بینین، ئەو ژنەی لەگەڵ مێردەکەی لەوێ دەژین ولەبەردەمی ژووری دادگا کار دەکات، تەنانەت ئەو ڕۆژەی دەوامیدادگا نیە یۆزیف دەباتە ژوورەوە، کەمێك دەستبازی لەگەڵ دەکات وڕێی دەدات دەستکاری ئەو کتێبەش بکات، کە وێنەی ڕووتی

لەسەرە، لەرەدا وێنەی سەر بەرگی کتێبەکەی دادوەر و ئەو ژنە دەبنە ڕووی یەکدراو.

ئەوە لە نمایشە شانۆییەکەدا شتێك نییە ڕێکەوت بێت، ئاماژەیەکی لەخۆڕا بێت و فڕێ درابێت، بەڵکو پەیوەستە بەستراتیژی ئەو دەسەڵاتە، کە ئەخلاقی فاشیزم بوونی لەڕێی جەستەی ئەویترەوە دەیەوێت بوونیئەوانیتر بسڕێتەوە، وەك چۆن پارێزەرە پیرەکە کەبەردەوام لەئۆفیسەکەیدا لەناو نوێنە کە دەستی دادوەرەو هاوەیی دێرینی مامیەزیفە، ئەویش کچە خزمەتکارەکەی هێندەی وەك ژنێك بۆ مێیلیسەکسی بەکار دێت، یەزیف بەئاسانی لێی نزیك دەبێتەوە، شتەکیترنییە جگە لەوەی دەسەلاتەکە بەدەوری سەرگەشەکەدا هەلەکانی خۆیاندەبەن.

دیمەنی خەونەکە دیمەنێکە پڕ لەپرسیار، کە لەئاگاییدا وادەکات کۆتایی ڕۆمانەکە کراوە بێت و دادگاییەکە وەك کافکا ئاماژەی بۆ دەکات دەخەکی بەردەوام بێت، بەڵام نمایشە شانۆییەکە پرسیارەکان دادەخات، وەك کۆتایی درامایەکی ئەرستۆیی نمایش تەواو دەکات، ئەگەرچی کۆتاییەکی ئەرستۆییە لەناو دیدگایەکی کافکاییدا، بەیەکاتێك ڕوودا و لە ڕۆمانەکەدا زەمەنێکی بەردەوام و کراوەیە، لەنمایشەشانۆییەکە ڕوودا و گەیشتەتە وێنەی باڵاو بە لەسێدارەدانی یەزیف کۆتایی دێت، ئەو دوو ئاستە زەمەنییە لەڕاستیدا دژ بەیەکن، چونکەکافکا دادگاییەکە وەك بەردەوامی دەخاتە ڕوو، بەڵام لەنمایشەکەدا بەلەسێدارەدانی یەزیف دادگاکە کۆتایی دێت، ئەگەرچی ئاستیدووەم، ئاستێکی کافکاییە، بەوەی دادگایی کردنەکە کەوتەتە پێشبڕیاری دادگایی دادگا، واتە فرمانەکە پێش تەواو بوونی دادگاییکردنە.

ئەو نمایشە چەندە هەوڵێکی گرنگی ناو ڕووبەری نمایشی شانۆییپێوەندیە، کە بۆتە جێی سەرنجی ڕەخنەگران لەساتەوەختی نمایش، بەڵام ئەوە ڕێی ئەوەمان لێ ناگرێت، سەرنجێکی ڕەخنەیی لەبارەوە تۆمار بکەین، بەهۆی ئەوەی سیمای تازەگەری و دەرچوون لەدرامایئەرستۆیی لەو ڕۆژگارەدا بەتەواوی بەشانۆی پێوەندی دەرکەوتبوو، بەڵام ئەو دوو دەرهێنەرە بە مەبەستەوە لەناو نمایش دەیانەوێت داکۆکیلەو بنەما ئەرستۆییانە بکەن، ئەوەش لەدوو ئاستدا زۆر بەڕوونیهەستی پێدەکەین.

لەئاستێکدا کە پەیوەستە بەکۆتایی نمایشەکە وەك ئاماژەمان بۆیکرد کەچۆن لەڕێگەی دیاریکردنی چارەنووسی پاڵەوان، وێنە

سونەتگەراكەداكەی لێ دەكات، لەئاستی دووەمیشدا پەیوەستە بە لابردنیكارەكتەری پەرستنەر، چونكە ئامادەبوونی ئەو كارەكتەرە نزیكیدەكردەوە لەدرامایەكی دژە ئەرستەیی بەو پێیەی دەبووە وێنەیەك بەچۆنیەتی دەرچوون و چوونەوە ناو شانۆ، لەڕێگەی ئەو كارەكتەرەوە كەلەشانۆ كار دەكات، بۆیە بەلابردنی ئەو كارەكتەرە كە لەبنەڕەتداكاریگەریەكی ئەوتۆی بەسەر ڕووداوەكان نیە، لابردنی داكۆیكردنە لەوگوتارەی نمایشكە هەڵگریەتی.

هەڵبەت دەرهێنەرێكیتر كە تا ئەمڕۆ بەگرنگەوە لەنەخشەی ئەم شانۆیەجێگەی دیالۆگە، كارە شانۆییەكانی ئادام هانوشكیەڤیچ (١٨) سەرەتای كاركردنی بۆ شانۆ دەگەڕێتەوە ساڵی ١٩٤٥ بەشداریشانۆگەریەكی كرد لەدەرهێنانی ستیڤانیا دەمانیسكا، لەهیچقوتابخانەیەكی شانۆیی نەیخوێندووە، پێنج ساڵە كاركردنی ڕێیكەمەڵێك كەسایەتی گرنگی لەشانۆ بینیووە كەدیارترینیان ئۆلیهاملەت بووە، لە ١٩٥١ بۆ یەكەمجار وەك دەرهێنەر لەشانۆداولەشاری پۆزنان كاری كردووە، شانۆنامەی "پیری بەناچاری" نووسینی لێئۆنیدا ڕاخمانەڤای بۆ شانۆ دەرهێناوە، شانۆنامەكە تێكستەكی واقعی سۆسیالیستی بووە، دواتر لەشاری وارشۆ دەستیبەكاری شانۆیی كردووە، لە ١٩٥٥ ئەزمونەكی نوێ تاقی دەكاتەوە، ئەویش شانۆی تەلەڤزیۆنیە (١٩)

شانۆی تەلەڤزیۆنی هەكارەكی گرنگی بۆ كولتووركردنی شانۆیەلەكۆمەڵگادا، بۆ ئەوەی ڕێگەكی پێدراین بە داهاتووی ئەو كۆمەڵگایەبنیات بنێت، بۆ ئەوەش دەستكرا بە تۆماركردنی شانۆ بۆ كەناڵیتەلەفزیۆنی پەیوەندی، ئەوەش بەمەبەستی ناسینی شانۆ بە كۆمەڵگاوەك كولتوورەك، هەڵبەت لەو كارەشدا كێشەكانی مرۆڤی هاوچەرخیپەیوەندی تەوەری سەرەكی ئەو شانۆیانە بوو.

بۆ ئەو مەبەستە ئادام هانوشكیەڤیچ هەوڵێكی زۆریدا كە وێنەیەكیڕوونی ئەو شانۆیە بخاتە ڕوو، ئەو شانۆیە كە بەشانۆی تەلەفزیۆندەركەوت، بەڵام شانۆیەك بوو لەهەناوی كۆمەڵگاوە دەهاتە بوون، بۆیەكۆمەڵگا پێشوازیەكی بەربڵاوی لێكرد، ئەو شانۆیە چەندە لەهونەریسینەما و شێوەكاری نزیك دەبۆوە، لەهەمان كاتدا دەربڕین شێوەیەكیڕوون و ڕاستەوخۆی هەبوو، چونكە مەبەست لێی تێگەیشتنی ڕەوانیبینەر بوو لە شانۆكە، وەك چۆن بە ئاشنابوون بە مێژووی ئەو شانۆیەهەوڵیدەدا لەدیدەكی هاوچەرخانەوە شانۆی كلاسیكی پەیوەندی بەوكۆمەڵگایە ئاشنا بكات، بۆ ئەو كارەش شانۆی گشتی و شانۆینەتەوەیی ڕێبەرتوارەكی ڕێكخەریان هەبوو، بۆیە سەرەتای

هەوڵەکان میراتی کولتووریی کۆمەڵگا تەوزیف دەکرا لە کارە شانۆییەکان، وەک هانوشکیەڤیچ شانۆگەری (ئاهەنگی ژنهێنان) پشتی پێبەستبوو، دواتر لەشانۆگەری (کۆردیان) درێژەی بەو شێوازەدا، ئەو سەرەتایە دەرگاکردنەوەی بوو بۆ ئاشنابوون بە کولتووری شانۆ، بۆ ئەوەی هەنگاوەکانی داهاتوو بتوانن شانۆگەرییەکانی مۆلیێر و شکسپیر نمایش بکەن، لەپاڵ ئەوەدا هەندێك هەوڵیتری ئەنجامدا لەبواری ئەدەبی جیهانی لەوانەڕۆمانی (تاوان و سزای) دستەفسکی بۆ شانۆ دەرهێنا، کە ئەوشانۆگەرییە بەیەکێک لەدیارترین کارەکانی هەفتاکانی شانۆی پۆڵەندیدادەنرێت، کە بەتە جێگای سەرنجی زۆرینە، بەدوای شانۆگەری(هاملێت) ڕوو دەکاتە شاکارەکانیتری ئەدەبی ڕووسی بەتایبەتتەرگینیف و چیخۆف، لەپاڵ ئەوەدا ئەدەبی پۆڵەندی بەشێکی دیارلەنەخشەی کارەکانی داگیر دەکات، بۆیە ئادام هانوشکیەڤیچ هەوڵیدا لەتەواوی کارەکانی شانۆی تەلەفزیۆن بکاتە ڕووبەرێك بۆ کەبونەوەیشانۆ وەك کولتوور و کێشەکانی مرۆڤی هاوچەرخی پۆڵەندی وەککێشەیەکی بوونگەرایی ئینسان، کە زەمینەیەکی پتەو بۆ داهاتوو بنیاتبنێت لەڕێگەی پرۆژەی ستراتیژیەکەی بۆ شانۆ، کە ڕێگەی ئەو شانۆیە بەهەناوی کۆمەڵگادا بڕەتە خوارەوە، ئەو دەرهێنەرە ڕۆڵێکی گرنگیبینیوە لەناساندنی شاکارەکانی شانۆی جیهانی بەشانۆی پۆڵەندی، بەتایبەت کاتێک کارەکانی وەک شانۆی تەلەڤزیۆنی تۆمار کردووە لەوانە "خاتوو ژۆلیا" ی سترێندبەری و "هێدا گابلەر" ی ئەپسن.

یەکێک لەونمایشانە شانۆگەری "ئێپێڵێ لەگێڵ بێڕاچ" نووسینی ژۆناگیەاودە بوو کە بەرهەمی ساڵی ١٩٥٨ دواتر لە ١٩٦١ بۆ تەلەڤزیۆنتۆمار کراوە، تائێستا وەک شانۆیەکی تۆمارکراو لەسایتی تەلەڤزیۆنیپۆڵەندی پارێزراوە، کارەکتەری سەرەکی شانۆنامەکە کچێکی شەرمنەدوای کاردا دەگەڕێت دەست بە ئۆفیس، بەڵام لەپرسگەی بەڕێوەبەریکارەکە ئەو کەسەی لەوێیە زۆر بەخراپ مامەڵەی لەگەڵدا دەکات، لەوشوێنەدا تووشی گەنجێکی قۆز ئەبێت و ئامۆژگاری دەکات پەیوەستبوود لەجوانیەکەی خۆی وەربگرێت وبتوانێت دەی ئەو پیاوەو بەڕێوەبەرەازی بکات تا بگات بە کارەکە، بەڕێوەبەری کارەکە لەوەدا سەری سووڕدەمێنێت کەوا کە ڕاوێژکاری بووە، پێی وایە ڕەنگە ئەپەڵەی خوایجوانی کۆمەکی کردبێت، بەڵام بەدوای ئەوەی دەتوانێت تەواوی ئەوپیاوانەی شوێنی کار کۆنترۆڵ بکات، کاتێک باسی جوانی هەموویاندەکات، ئەوانیش هەمن دەبنەوە .. عاشقی دەبن، بەلام کاتێک لەپێشبورجی ئیڤە کەتایی بەناسینی ئەو پیاوە دێت کە ڕێنوینی کرد، ئەوپیاوەی ئەو بەڕاستی سەرسام بوو عاشق بوو پێی کاتێک جێیدەهێڵێت و بەڕێوەبەرو هەموو پیاوەکانی تر دێن، ئەو پێیانەڵادەگەیەنێت کە

رۆیشتنی ئەپۆلۆ خەمباری کردووە هەمووان بۆ ئەپۆلۆدەگەڕین، ئەو دەزانێت ئیدی ئەپۆلۆکەی ئەو وەک ئەفسانەکە وایەو ئیدینایبینێتەوە، بۆیە ئەویش تەواوی پیاوەکان جێ دێلێت، ئەو گوڵە دەبینینکە بەدەستی بەڕێوبەرەوەیە هاتبوو تا کچەکە لێی وەربگرێت، ئەوبیرۆکەیە ناونیشانی نمایشەکەی لەسەر درووست کراوە کەدواترڕووداوەکانی لەسەردا چنراوە.

لە ١٩٦٨ کاتێک کاژیمێژ دێیمک ل□ بەڕێوبەری شانۆی نیشتمانیلابردرا، ئەویان خستە شوێنی، بەهۆی ئەوەی نمایشە شانۆییەکانیوەک پشتگیریی بۆ یەکێتی سۆڤیەت سەیردەکرا، ل□ بارەی کارەکانیەوەڕۆمان پۆلانسکی (٢٠)دەڵێت “شانۆ بەبێ من و ئادام هانوشکیێڤیچبێزارو ماندووکەرە”(٢١) هەڵبەت ئەو بۆچوونە چەندە پەیوەندی بەکاریئەوان هەیە لەشانۆی تەلەڤزیۆنی هێندەش پەیوەستە بەکارەکانیانلەسەر تەختەی شانۆوە، تا رۆژی مردنی ئەو لەشانۆدا کاری کردووەبۆیە لەئێستاشدا بوونی وەک پێگەیەکی گرنگی ئەو شانۆیە دادەنرێت.

بەقسەکردنمان لەشانۆی پۆڵەندی لەسەردەمی یەکێتی سۆڤیەت، ئ□و د□ردەکەوێت کەوا نیو سەدەی تەمەنی ئەو شانۆیە چۆن گەشەیکردووەو ئاستی پ□شق□چوونەکانی چۆن بوونە، گەرچی لەو ڕۆژگارداکۆمەڵێک دەرهێنەریتر هەبوونە، بەڵام نەدەکرا لەسەر کاری هەمووانبووەستین و قسە بکەین، بەڵکو مەبەستمان لەم قسەکردنە دەرخستنیسیمای ئەو شانۆیە بوو لەسەردەمی کۆمۆنیزمدا.

هەڵبەت یەکێک لەگرنگترین ئەو کتێبانەی باس لەو قۆناغە دەکات، بەوردی تیشک دەخاتە سەر گۆڕانکاریەکانی شانۆی پۆڵەندی کتێبی”شانۆی ئۆکتۆبەری پۆڵەندی” (٢٢)ماریا ناپیۆنتکۆڤا باس ل□ پۆڵەندایسەردەمی یەکێتی سۆڤیەت و پەنجاکانی سەدەی بیستەم دەکات، کەتیایدا شانۆ سەرەتای گەشەسەندنی لەو کۆمەڵگایەدا بۆ ئەو کاتەدەگەڕیتەوە، بۆیە ئەو کتێبە زۆر بەدواداچوونی بەدوای خۆیدا هێناوە، لەوانە بەدواداچوونێکی سایتی پەیمانگای شانۆ باس لەوە دەکاتکەهەندێک زانیاری لەو کتێبەدا هەیە ڕاست نین و لەجێگەی خۆیدا نیە.

کاتێک وەک ت□و□ژەرێک خۆمان بێلایەن ل□ بەرامبەر ئەو بۆچوونانەدەبینینەوە، تێبینی ئەوە دەکەین نووسەری ئەو کتێبە کە وەک تێزیدکتۆرا کتێبەکەی نووسیوە باس لەو دۆخە سیاسیە دەکات کەوا شانۆلەو سەردەمەدا کەوتبووە ناوی، بەتایبەت لە پەنجاکان و شەستەکان، هەڵبەت ئێمە هەوڵماندا لەسەر چەندین ئاستی نمایش و

کارەکانەرەدا هەڵوەستە بکەین، کەوا هەموومان بتوانین وێنەیەکی ڕوونمان بۆ ئەو شانۆیە و سەردەمەکەی هەبێت، لەبەرەدا بە ئەوەی تەواویتێگەیشتنەکان ڕوون بن، هەوڵ دەدەین باس لەو کتێبە و هەندێکەوانینی توێژەرێک بکەین کە بڕوامان وایە گرنگی تایبەتی خۆی دەبێت.

کتێبەکەی ناپیەنتکەڤا بەریتیە لە سێ بەش، بەشی یەکەمی باسلەئاراستە سیاسی وکولتووریەکانی پەیوەندەای چلەکان و پەنجاکاندەکات، هەروەها هەڵوەستە لەسەر ئەو داڕووخانی بەڕێوەبردنەی پەیوەندابەهەکارەکی دەخەکە ناو دەبات، لە بەشی دووەمیشدا دەتە سەر سەرەپیدامەزراو وەیکخراوەکان، لەوانە باس لەوەزارەتی کولتووروسانسەرەکانی دەکات لەسەر شانۆ، هەروەها ڕۆڵی حزبی کەمەنیستلەسەر ئەو بارودۆخە، جگە لەوە لەسەر کەمەڵەی سینەماکاروشانەکاراندەوەستەت، بەشی سێیەم دەکرێت وەک گرنگی گەشەسەندنەکانسەیری بکەین بەهەی ئەوەی باس لە ئەنجومەنە هونەریەکانی شانۆ ، هەروەها پەشەلکاریەکانی سیاسەت و دەستتەوردان لەشانۆ، جگە لەوەلە تەوەرەکدا باس لەکرانەوە بەسەر جیهان دەکات لەڕێی ڤەستقاڵینە تەوەکان.

بەلای توێژەری شانۆیی پاڤەو پۆسکی ئەو کتێبە گرنبگیەکی تایبەتیهەیە، چونکە باس لەگەشەسەندنی شانۆی پەیوەندی دەکات بەتایبەتلەپەنجاکان، ئەو هەوڵ دەدات لەڕوانگەی کتێبەکەوە کەی ئەو مێژووە بخوێنێتەوە، باس لەو گەشەسەندنە، لەپاڵ ئەو ڕۆڵەی خراپەی دەسەلاتیسەڤیەت بکات، بەتەمام چاپکردنی بلاوکراوەی شانۆیی و درووستکردنی هەیەی شانۆ و دواتر دەرگا کردنەوە لەشانۆی جیهانی بەو بنەماگرنگانەی گەشەسەندن ناو دەبات، لەهەمان کاتدا باس لەو شیوازەسەرەپەنراوەی ستانسلاڤسکی دەکات بەسەر شانۆی پەیوەندی، کەپەویست بوو ئەو شێوازە ئاگاییەکی نوێ بە ئەکتەر بخوێقێنێت، شێشەک لەمیتەدە ئەکادیمیە شانۆییەکان بخوێقێنێت، کەچی"واقعیەتی سۆسیالیستی جۆرێک بوو لەکۆرەنتینەی تێندرووستیلەسەر نواندنی پەیوەندی" (٢٣) لەڕێی پشت بەستنەوە بەکتێبەکەیماریا ناپیەنتکەڤا کە باس لە وەزارەتی کولتوور دەکات کارەساتی ئەوڕۆژگارە دەکات و دەنووسێت "سیاسەتی کارەساتاوی کولتووریی لەوسەردەمەدا خۆی خستبووە ژێر مەترسیەوە، بەهەی ڕێگایەکی گەمژانەو ناپیشەیی بە بەڕێوەبردنی" (٢٤)

ئاماژەکان

(١) لیۆن شیلەر "١٨٨٧-١٩٥٤" رەخنەگرو دەرهێنەری شانۆیی بوو، ناوەکی گرنگی شانۆیی پۆڵەندی بوو بەتایبەت وەک دەرهێنەرسەرباری ئەوەی وەک رەخنەگرێک بەوە ناوبانگی دەرکرد کەتوانیویەتیشیکردنەوەی وورد بکات بۆ شانۆنامەکانی میچکیەڤیچا ، لەسالەی١٩١٧ وەک دەرهێنەر دەستی بەکارکردن کردووە، سالی ١٩٣٣ کراوە بە سەرۆکی بەشی دەرهێنان لە پەیمانگای حکومی بۆ هونەری شانۆ، لە١٩٣٥ خەڵاتی ئەکادیمیای پۆڵەندی بۆ ئەدەب وەرگرتووە بەهەیبایەخدانی بە ئەدەبی شانۆ، ماوەیەک لای ئەڵمانەکان دیلکراوە، لە١٩٤٦- ١٩٤٩ لەشاری ئوچ کراوە بەبەڕێوبەری خوێندنگای بالایشانۆ، لە ١٩٤٧- ١٩٤٩ بووە بەسەرنوسەری گۆڤاری شانۆ، لەژیانیدا بەهەی شانۆوە چەندین مەدالیای بەزلەنانی لەلایان دەوڵەتەوە پێبەخشراوە.

(٢) ئەرڤین ئەکسەر"١٩١٧-٢٠١٢" دەرهێنەری شانۆییودامەزرێنەری شانۆی ژووری پۆڵەندی بووە، ١٩٣٩ پەیمانگای شانۆیتەواو کردووە، لە١٩٦٠ لەبەرامبەر هەوڵەکانی بۆ نوێکردنەوەی شانۆیپۆڵەندی خەڵاتی تادێوش بۆی پێدراوە، سەرباری کاری دەرهێنانچەندین وتاری لەبارەی شانۆو ئەدەب نووسیوە، لەگۆڤارەکانی دیالۆگو شانۆ بەرهەمەکانی بڵاو کردۆتەوە.

(٣) حركة التجديد في المسرح العالمي.. أوجست جرودجيتسكى، ترجمة: د. هناء عبدالفتاح، الهيئة المصرية العامة للكتاب (القاهرة) 2010، ص29

(٤) سەبارەت بە مێژووی ئەو سالانە لەسەردەمی یەکێتی سۆڤیەتوناوی نمایش و دەرهێنەرەکان بۆ تەواوی زانیاریەکانی ئەو مێژووە پشتمان بەستووە بە توێژینەوەیەکی ماڵپەری ئینسکلۆپیدیای شانۆیپۆڵەندی لەژێر ناونیشانی "

Polska. Teatr. Okres 1944–89 i lata 90″

بەواتای "شانۆی پۆڵەندی لەنێوان ١٩٤٤-١٩٨٩ و ٩٠ سالەدا" کەتوێژینەوەیەکی بیبلیۆگرافیە تیشک دەخاتە سەر شانۆی دوایکەمونیزم و تا دەگات بەنمایشەکانی سالەی ٢٠٠٠

(٥) یەرژی ماریان گرۆتۆڤسکی (١٩٣٣-١٩٩٩) دەرهێنەرو راهێنەریشانۆیی، شانۆیەکی ئەزموونی کردۆتەوە بەناوی شانۆی هەژار، لەسەرانسەری جیهان ناسراوە، لەو کتێبەدا بەدرێژی لەسەر کەیپۆژەو چالاکیە شانۆییەکانی دەوەستین.

(٦) هەنریک تۆماشێفسکی (١٩١٩-٢٠٠١) کیریۆگراف و دەرهێنەریشانۆییە، گروپێکی شانۆیی تایبەت بەشانۆی پانتۆمایمی لەپۆڵەندادامەزراند، بەناوی شانۆی جولە.

(٧) مسرح توماشفسكي.. أندرة هازبراندت. ترجمة (يحيى صاحب) دار الشؤون الثقافية (بغداد) 2006، ص36

(٨) کۆنراد سڤینارسکی (١٩٢٩-١٩٧٥) دەرهێنەرێکی شانۆییوتەلەڤزیۆنی بووە لەبواری ئۆپێراشدا کاری کردووە، کاریگەریجەهێشتووە لەسەر دەرهێنەرانی پۆڵەندی بەتایبەت گرۆتۆڤسکی وکریستیانا لوپیەم و یێژێگە یارۆچکێگە

(٩) ئەلێکساندەر باردینی (١٩١٣-١٩٩٥) ئەکتەرو دەرهێنەرێکیشانۆییە، سەرەتا لەژێر دەستی شیللەر شانۆی خوێندووە، دواتر وەکدەرهێنەرێکی شانۆیی پێگەی خۆی دیاری کردووە، بەتایبەتلەشانۆنامەکانی چێخۆڤ کە سیمای تایبەتی بەکردە دەرهێنانیکەیبەخشیووە وەک ئەوەی پێویست دەکات کە چۆن ووشەی نووسەردەگۆڕێت بۆ مرۆڤ.

(١٠) زیگمونت هوبنەر (١٩٣٠-١٩٨٩) ئەکتەرو دەرهێنەری شانۆییبووە، لە١٩٥٢ بەشی نواندنی لەوارشۆ تەواو کردووە، لە ١٩٥٦ بەشیدەرهێنان لەپەیمانگای شانۆ تەواو دەکات.

(١١) کاژیمیەژ دەیمەك (١٩٢٤-٢٠٠٢) ئەکتەرو دەرهێنەری شانۆیی، لەماوەی ساڵانی ١٩٩٣-١٩٩٦ وەزیری کولتوور بووە.

(١٢) گرۆجیچکی باوەری وایە ئەوە یارۆچکی بوو کودەتای بەسەر ئەوشانۆ واقعیە بەرپا کرد

(١٣) تادیەش روژەڤیچ (١٩٢١-٢٠١٤) نووسەرو شاعیروشانۆکاربووە

(١٤) یەژی یارۆچکی (١٩٢٩-٢٠٠٨) دەرهێنەری شانۆیی

(١٥) ئاگنیەشکا هۆڵەند ئەستا یەکێکە لەسینەماکارە ناسراوەکانیپۆڵەندی، لەسالی ١٩٤٨ لە وارشە لەدایك بووە، کچی کەمەناسیپۆڵەندی هنری هۆڵەندە، ساڵی ١٩٧١ کۆلێژی هونەری شانۆی لە براگتەواو کردووە، بەو پێیەی دەرچووی بەشی سینەماو تەلەفزیۆن بووە، بەیەک لەو ڕۆژگارەو تا ساڵانی هەشتاکانی سەدەی بیستەم، وەك ئەکتەربەشداری کردووە لەفیلمەکانی هەردوو دەرهێنەری پۆڵەندی ئاندژێڤایدا و کژی شتەڤ زانووسی، سێ جار کاندید کراوە بۆ

خ□ا تیئۆسکار، جگە لەوەی ئێستا وەك سینارێست و دەرھێنەر ناوێکیگرنگی سینەمای پۆڵەندیە.

١٦) لاسۆ ئادەمیك لە ١٩٤٢ لە چیکسلۆڤاکیا لەدایك بووە، ساڵی١٩٧٢ سینەمای لە براگ تەواو کردووە، لەسەرەتای ھەشتاکانیسەدەی بیستەم تا سەرەتای نەوەتەکان دەرھێنەری گروپێکی شانۆییناسراوی وارشۆ بووە، لەبیست ساڵی ڕابردووش کراوە بە بەرێو بەری ئۆپیرای کراکۆڤ، جگە لەکاری شانۆیی ب□ بەردەوام وەك دەرھێنەرێکیسینەمایی لەسینەمای پۆڵەندی کاری کردووە، لەپاڵ دەرھێنەری بەشێکلەکارە شانۆییەکان بۆ تەلەفزیۆن، ئەوەش ھەر لەو کاتەوەی کە لە١٩٧٣ شانۆگەری "پەتا سپیکەی" بۆ تەلەفزیۆن تۆمار کرد، بەدوایئەوەی وەك کارێکی سینەمایی پێشکەشی کردبوو، وەك کاریشانۆیش تۆماری کردەوە، لەکارەکانی دواتری "پیلیاس و مێلیساندا" ی مۆریس مەتەرلینگ و "بۆریس گۆدۆنۆڤ" ی پوشکێن و ھەروەھا بەھاوبەشی لەگەڵ ھاوسەرەکەی خاتوو ئاگنیێشکا ھۆڵەند چەندنمایشێکی شانۆییان پێشکەشکردووە لەوانە "کۆشك" ی کافکا و"لۆرێنساچیا" ی فرێد دی مۆسێت، ھەروەھا یەکێك لەدەرکەوتن□ بەراییەکانی ساڵی ١٩٧٥ بووە لەشانۆگەری "دارستان" کە بۆ ئەو وەکسەرەتایەکی گرنگی دەرکەوتنی دادەنرێت، بەھۆی ئ□و ی□ل□شانۆگەریەکی دەرھێنەر ئۆسترۆفسکی بەشداری کردووە، لەکارەگرنگەکانی ئەو دەرھێنەرە کە لەنەخشەی شانۆی پۆڵەندی بەگرنگسەیری دەکرێت، سەرباری شانۆگەری کۆشك، ئەو کارانەیترین "س□ڤروشەکەی" برتۆلد برێخت و "ئۆپۆ پاشای" ئەلفرید گاری و"تەرمیکۆمپانیای درووستکراو" ی داریۆفۆ، لەساڵی ٢٠١٠ وەك ئەکتەرلەشانۆی ئۆپیرای فرۆسلاق □□□ی میوزیکژەن فرەدریك چۆپیندەبینێت لەکارێکی دەرھێنەر گیاسۆمۆ ئۆرێفیتسی، ئەو دەرھێنەرەکارەکانی لەبواری ئۆپیراو سینەمادا تا ئەمرۆش گرنگیەکی تایبەتیھەیە، بۆیە گەر دەرفەت بگونجێت شایستەی ئەوەیە نووسینی تایبەتیبۆ تەرخان بکرێت

(١٧) ھەندێك جار لەئاستی سیاسیەوە، پۆڵەندا تاوانبار دەکرێت، بەوەی لەتاوانی ھۆلۆکۆست ناڕاستی□وخۆ بەشدارە، بەھۆی ئەوەیھاوکاری ئەڵما نەکانی کردووە، بەتایبەت ئیسرائیل تۆمەتی ئەوە دەخاتەپاڵ پۆڵەندا

(١٨) ئادام ھانوشکیێڤیچ (١٩٢٤-٢٠١١) ئەکتەر ودەرھێنەری شانۆییە

(١٩) شانۆی تەلەڤزیۆنی لەپۆڵەندا یەکێکە لەئەزموونە ناوازەکان، وایکردووە ئەرشیفی ئەو شانۆیە تا ئەمڕۆ بپارێزرێت،

دوایتەمارکردنی وەک فیلم لەبازار دەفرۆشرێت، سەرباری ئەوەیتەلەفزیۆنی پۆڵەندی کەناڵی یەک پەخشی دەکات

(٢٠) ڕۆمان پۆلانسکی (١٩٣٣) دەرهێنەرێکی شانۆیی و سینەماییە، زیاتر ناوبانگی وەک دەرهێنەرێکی سینەمایی دەرکەوتووە، هەروەهالەشانۆشدا کاری کردووە، بەتایبەت لەشانۆنامەکانی شکسپیردا، کەدواتر وەک فیلمی سینەمایی سەر لەنوێ کاری تیا کردەتەوە، دیارترین کارەکانی ماکبێس، شاکارەکانی لەسینەمادا چەندینخەڵاتی گەورەی پێ وەدەست هێناوە

(٢١) Gazeta Wyborcza, 29 sierpnia 2002

(٢٢) MARIA NAPIONTKOWA, TEATR POLSKIEGOPAŹDZIERNIKA, Wyd. Instytut Sztuki PAN, Warszawa2012

(٢٣) Paweł Płoski, Teatralna odwilż – kilkaintensywnych lat, teatr, numer 9/2013

(24) هەمان سەرچاوە

ڕۆمانی فەیینی پردەکان ڕۆمانێکی تەواو جیاواز چاپ و بڵاودەکرێتەوە.. دڵشاد کاوانی

ڕۆمانی فەیینی پردەکان، دوای ڕۆمانی بەرەگاوە دووەم ڕۆمانی دڵشاد کاوانی یە بەیەکەمجار لە پێشەنگای نێودەوڵەتی کتێب چاپ و بڵاو دەبێتەوە. ڕۆمانی فەیینی پردەکان ڕۆمانێکی یوتۆبیای خەیاڵییە و تێکەڵە بە ئایین و فەلسەفە و مێژووی سیاسی کراو، ڕۆمانەکە براوەی پێشبڕکێی ڕۆمانی لە ڤیم فاوندەیشن بۆ ساڵی 2023 و ڕۆمانێکی تەواو تایبەت و جیاوازە، تەکنیک و ناوەڕۆکی بۆ ئەزموونی ڕۆمانی کوردی تازەیە، هەروەها گیانێکی نوێی بە گێڕانەوە داوە. ڕۆمانی فەیینی پردەکان لە ناوەڕۆکدا باسی لە دایکبوونی ئایینێکی ساسیی دەکات کە دوای کۆتایی هاتنی ئایینەکان لە دایک دەبێت. هەروەها باسی ئەنفال

و کوشتن و بڕینی کۆمەڵێک شار و وڵاتی خەیاڵی دەکات کە وێنای شەڕی شارستانییەتی مر□قایەتی دەکات. نووسەری ڕۆمانەکە دەڵێت: کارسازییەکی دەگمەنی کارکتەرە واقیعییەکانی کردووە و سەددام و غاندی و ماندیلا و سێ سەرکردەی کورد و سێ پێغەمبەری ئایینی ئاسمانی، لە کۆمەڵێک ڕووداوی جیاوازی ناو ڕۆمانەکە ڕۆڵی سێ پاڵەوانی سەرەکی رۆمانەکە دەگێڕن. هەوەها گوتیشی: ڕۆمانی فڕینی پردەکان سەرجەم بنەما و پێکهاتەکانی ڕۆمانی باوی تێکشکاندووە، لە سەر ئاستی ئەدەبی کوردی و ڕۆمانی جیهانیدا چاوەڕێی پێشهاتێکی مەزنە.

ئەم ڕۆمانە بۆ یەکەمجار لە پێشەنگای نێودەوڵەتی کتێب لە سلێمانی، لە ناوەند و چاپەمەنی پاندا کەوت□ بەردەستی خوێنەران و دوای تەواوبوونی پێشەنگای نێودەوڵەتی چاوەڕوان بن، لەسەرجەم شارو شارۆچکەکان دەکەوێتە بەردیدی خوێنەران.

کورتەیەک باسێک

ئەم ڕۆمانە بە شێوە و تەکنیکی جیاواز و تایبەت بە ڕۆمانی نووس نووسراوەتەوە، ڕۆمانی فڕینی پردەکان، ڕۆمانێکی فرە ڕەهەندی سادیستی، مێژویی سیاسییە، دەروونی و فەلسەفیی عرفانییە، کە تێیدا کوشتن و دەسەڵات و ململانێی مانەوە، پێکهاتەی سەرەکی ڕۆمانەکەیە.

هەروەها باس لە دروستبوونی میتۆلۆژیا و ئایینێک دەکات، کە دوای کۆتای هاتنی ئایینەکان بەناوی ئەهلی حەق و کتێبی قینات کە لە سێ لەوحەکانی سوور و ڕەش و شین، پێکهاتووە و هێمان بۆ فەلسەفە و سیستەم و دەسەڵات.

لە ڕۆمانی فڕێنی پردەکان تەکنیک و گێڕانەوە گرنگی زۆری پێدراوە، وەسف و شوێن، پانتایەکی زۆری لە ڕۆمانەکە بۆ تەرخان کراوە. هەروەها زمان باڵایە و بایەخ بە شێوەزار و بنزار و وشە کۆنەکانی کوردی دراوە. کات و زەمەن لە ڕۆمانەکە دیارنییە، فڕینی پردەکان گەڕان□وی□ بۆ سەلەف و پێشینە و تێکەڵ بە جیهانی هاوچەرخ کراوە.

تەکنیکی گشتی:.

سەرەتای ڕۆمانەکە لە کۆتاییەکەیەوە دەست پێ دەکات، ڕۆمانەکە لە پێنج بەشی سەرەکی و هەشتاویەک بەشی بچووک پێکهاتووە. بەشە لاوەکیان لە بەشی بچووک و یەک پەڕەگراف و لە بەشی درێژ پێکهاتووە. هیچ بەشێکی پێش، پەیوەندی ڕاستەوخۆی بە بەشی دوای خۆیەوە نییە، بەڵکوو لەگەڵ بەشەکانی دیەکەدا هاوبەشە. ئەمەش وەک تەکنیکێکی جیاواز کاری لەسەر کراوە.

ڕووداوی ناو ڕۆمانەکە:.

ڕووداوەکانی ناو ڕۆمانەکە سەربەخۆن و چەندین ڕووداوی لاوەکی لە

جوخزی ڕووداویکی نادیار ڕۆمانەکە ڕوودەدەن، کە باس لە ماڵباتێکی پادشایەتیی دەکات دوای خەون بینینی پادشا و سەرهەڵگرتنی و جێهێشتنی مەملەکەتەکەی تەختی شانشینەکەی ڕادەستی کوڕی بچووکەکەی دەکات و بەمەش ناکۆکی و دەکەوێتە نێوان دوو شازادەکان، بۆ گرتنە دەستی جلەوی دەسەڵات دەکەونە ململانێ و بەم هۆیەوە تەختی دەسەڵاتی پادشایەتی دەکەوێتە لەرزە و شۆڕشگێڕە کۆماریستە بێ ئایینەکان کودەتا بەسەر پادشایەتی دەکەن، وڵات بەرەو بێ ئایینی دەبەن. بۆ ئەم مەبەستە یەکێک لە شازادەکان. بەمەبەستی گێڕانەوەی دەسەڵاتی پادشایەتی ئایینێکی سیاسی ڕادەگەیێنێت، دوو لە منداڵانی ماڵباتەکەی منداڵێکی غوڵامکارەی دەرباری پادشایەتی دەخەتە نێو گەمەیەکی ئایینی و سیاسی□وە.

پاڵەوانەکانی ڕۆمانەکە:.

پاڵەوانی سەرەکی ڕۆمانەکە بەهادوور و سوبحلئەزەل، دوو برای جمکەی ناکامن، یەکیان سەری لە جەستەی بچووکترە و ئەوەی دیکەیان سەری لەجەستەی گەورەترە، لەگەڵ ئاپۆپی هاوڕێیان. دواتر هەرسێکیان دەبن بە سێ سەرکردە و و ڕابەری مەزن و دەکەونە ململانێ. ئاماژەیە بۆ سێ کەسایەتی مێژووی ئایینی حەزرەتی موحمەد و عیسا و موسا. بەهاال□ و سوبحلئەزەل. هەروەها سێ سەرکردەی کوردن، ئاماژەیە بۆ رۆح، ماتریال، سیستەم.

لە هەر بەشێکی ناو ڕۆمانەکان ڕووداوکان جیان و گۆشەنیگاکانی جودان، وەک ئەنفال و ه□زاری دەردەسەری و چاکە و خراپەکاری، بە ئامانج گرتووە. گێڕەوەی سەرەکی ڕۆمانووسێکە لەناو ڕۆمانەکەدا کە پیش□ی □□زانەی پاقڵە فرۆشی□، تا کۆتایی ڕۆمانەکە دەرناکەوێت. بۆ هەربەشە و زمان و گێڕەوە و بۆ گێڕەوە دەگۆڕێت.

شوێنی ڕووداوەکان:.

ڕووداوەکان لە چەند شارێکی جیاواز ڕوودەدەن، وەک شاری عەکا و شاری خوزستان، بیابانی نەقەب، لۆقەنتەخانە، شاری شیلەی هەنگ، شاری پردەکان، دەریا خەمگیر، شاری شادی و پێکەنین، کارخانەی لە کارکەوتوو، حەقخانە و خانەی کەوشەن.

بیرۆکەی ڕۆمانەکە:.

ڕۆمانووس بۆ بیرۆکەی ڕۆمانەکەی سوودی لە فەلسەفەکانی ستۆکی و ئەڕستۆ و بوونگەرایی هایدگەر و ژان پۆڵ سارتەر و هیرسیل و داروین و فرۆید یۆنگ و ئەریک فرۆم و فریدیش نیچە و کتێبی مەکنونە و مێژووی ئایینی بەهایی و بزووتنەوەی حەقە و یارسان و سابیئە و مەندائی و تەقیەی عیرفانی ئیسلامییەوە وەرگرتووە.

ناوی ڕۆمانەکە:.

ناوی ڕۆمانەکە فڕینی پردەکان، پردەکان لە ناوی شارێکی وەهمی ناو ڕۆمانەکە وەرگیراوە کە ئەم شارە هەزاران پردی تێدایە، بۆ هەر پردێکیان ناوێکیان هەیە، لای خەڵکەکە هەرپردە و بۆ مەبەستێکی دیاری کراو بە کاردێت. دوای دروستبوونی ئاشوب و پەشێوی لە شارەکەدا، خەڵکەکە پردەکان دەروخێنن.

فڕینی پردەکان بەدیاری کراوی وێنای دوو برای جمکە دەکات، کە لای سیلۆنی پیری مامیان وەک پردێک بۆ گەیشتنە دەسەڵات بەکاردێن هەریەکەیان دەکات بە □ ا بەرێکی گەورەی ئایینی، دواتر گەمەکە بەسەر خۆیدا پێچەوانە دەبێتەوە و لەدەستی دەرچن. بە کورتی فڕینی پردەکان تەعبیر لە نەمانی لێبوردن و بەخشندەیی مرۆڤایەتی دەکات.

ئامانجی ڕۆمانەکە:.

ئامانج لە نووسینەوەی ڕۆمانەکە، نیشاندانی دەردەکانی کۆمەڵگەی مرۆڤایەتییە، بەمەبەستی کەم کردنەوەی تاوان و نەهێشتنی خراپەکاری و ڕۆحی یەکتر قبوڵکردن و جیاوازی ئایینی و بیر و بۆچوون و برەودانە بە زاینین مەعریفە و باشترکردنی ژیانی مرۆڤەکانە.

دڵشاد کاوانی

نووسەری ڕۆمانی فڕینی پردەکان

2023\11\27

کتێبی ` حەمە کەریم عارف کەرکوکییەک پڕ پڕ لە کوردستان و لێوانلێو لە جیهان!.. غازی حەسەن

بۆ خوێندنەوەی ئەم کتێبە کلیکی ئێر□ بکەن..

GhaziHassan_HamaKaremDownload

گفتوگۆ لەگەڵ شاعیر و شێوەکار ئەرسەلان ئالانی.. ئامادەکردنی: کامەران حاجی ئەلیاس

شاعیر و هونەرمەند ئەرسەلان ئالانی: لە کوردستان شێوەکاری باش و بە ئەزموون بوونیان هەیە
شاعیرو هونەرمەند ئەرسەلان ئالانی: ڕەخنە بەداخەوە زیاترقاڵبی پیاهەڵدان و دەست خۆشی وەرگرتووە
شاعیر و هونەرمەند،ئەرسەلان سلێمان قادر ناسراو بە (ئەرسەلان ئالانی)،ساڵی 1980 لە گوندی (ئالانێ)ی سەر بە قەزای خەلیفان لەدایک بووە، لە تەمەنی 5ساڵی دەخرێتە بەر خوێندنی ئاینی ، بەڵام دوای ساڵێک و لە تەمەنی 6ساڵی بەهۆی نەخۆشی لەپێ دەکەوێت و ناتوانێت بەئاسایی بەپێ بڕوات ، ئێستا ئەو بووە خاوەن پێداویستی تایبەت ، بەڵام نەخۆشییەکەی نەبۆتە ڕێگر لە بڕەودان بە بەهرەکانی.
ئالانی لە ساڵانی 86-88 سەرەتای هەبوونی شێعر و نەهامەتی و گوند سووتان و دەربەدەری ژیانی لەشاخ و ئەشکەوتەکانی کوردستان ، کە ئەوکات تەمەنی 8 ساڵان بوو ، بە خۆ سەرقاڵکردن و لەبیر بردنەوەی ئازارەکانی و جەنگ ، دەیویست ژیانی منداڵی پێش نەخۆشکەوتنی و پێش سووتانی گوندەکەی لەڕەنگەی تابلۆ وێنا بکات ، واتە ساڵانی 88 – 96 وەک هەر منداڵێک وێنەی سادەو ساکاری دەکێشا ، بەڵام وەک تابلۆ ساڵی 97 دەستی بەم هونەرە کردووە ، لەم ڕوانگەوە خاوەنی چەندین پێشانگای تایبەت و هاوبەشە بەئاگاداربوو بە کارو چالاکییەکانی ، بەچەند پرسیارێک بەسەرمان کردەوە.
هەڤپەیڤین- **کامەران حاجی ئەلیاس**

*سەرەتا بابزانین چۆن لەگەڵ جیهانی شیعر ئاشنا بوویت؟

- بە نووسینی شیعر ، فایەق بێکەس کاریگەری زۆری لەسەرم هەبوو، چونکە باوکم دیوانی بێکەسی شاعیری هەبوو بۆی دەخوێندمەوە ، ئیتر ساڵی 2001 دەستم بە نووسینی شیعر کرد کە دوو بەرهەمم هەیە (گەڵا وەریوەکان و نمەی باران).

*تاچەند پێویستە شاعیر لەگەڵ شیعرەکانی ڕاستگۆ بێت؟

- ناکرێ شاعیر گوفتار و ڕەفتاری جیاوازبێ لەگەڵ تێکستەکانی ، بەڵکو پێویستە قەڵەم و ڕوئیا و ڕێبازی هاوتەریب بن، لە هەمان کاتدا بەئەوەی خۆی و خوێنەران چێژ لە شیعرەکانی وەربگرن.
*بابزانین ئەو دەروازانەی کامەن بۆ شیعرنووسین ئایا خۆشەویستیە، ئافرەتە، سروشتە، دایکە ، باوکە، سۆزە...؟

- بەگومان زۆرن ئەو بابەتانەی کەدەبنە هەوێنی شیعرەکانم وەکو (وەسف ، نیشتمانی و نەتەوەیی ، عەشق و خۆشەویستی ، سۆز ، تەنز و ڕەخنە..) بۆیە شیعرەکانم لەیەک بابەت قەتیس نەکردوون.
*ئەو شاعیرو ئەدیبانە کامەن کە کاریگەریان لەسەرتە هەبووە؟

- زۆرن ئەو شاعیرانەی کاریگەرییان لەسەر من هەبووە ، وەک (فائق بێکەس ، قانع ، مەلا عەلی ، عەبدوڵڵا پەشێو ، ئیسماعیل خورماڵی چەندانی تریش، هەر یەکەو بەشێوەیەک تێکەڵ بە تێکستە شیعرەکانیان بووم و لەگەڵیان ژیاوم.
*باشە باباس لە هونەری شێوەکاری بەرێزتان بکەین، بزانین سەرچاوەی لەدایک بوونی تابلۆکانت چین؟
-تابلۆکانم هەمەجۆرن،(پۆرترێیت ، سروشت ، ئاسەوار ، کلتور) ، وە هەندێ جاریش لەسەر داواکاری ئازیزان وێنە دەکێشم ، بەڵام زیاتر کار لەسەر دیمەنی سروشتی کوردستان دەکەم کە سەرنجم ڕادەکێشێت.
*ڕەنگ فاکتەری سەرەکی هەموو تابلۆییەکە وەکو شێوەکارێک چۆن دەڕوانیتە ڕەنگ؟

- ڕەنگ لە دیدی من جیهانێکە لە خۆشەویستی ، لە ڕاستگۆیی ، لە ئاوازی رۆحی مرۆق ، بۆیە زۆربەی رەنگەکان لە تابلۆکانم دا وەکو کەرستەیەکی سەرەکی بوونیان هەیە.
*کاتەکی دیار کراوت هەیە بۆ نیگار کردنی تابلۆکانت؟

- بەهۆی سەرقاڵیم بە دەوام و خوێندنەوە ، هەفتەی تابلۆیەک یان دوو تابلۆ دەتوانم بکێشم ، ئەویش زیاتر لەئێواران ئەو کارە دەکەم.
*جوڵەی هونەری شێوەکاری بەگشتی چۆن دەبینیت؟

- هونەری شێوەکاری لە کوردستان جوڵەیەکی باشی هەیە ،

شێوەکاری باش و بە ئەزموون بوونیان هەیە ، وە بەهۆی هەبوونی پەیمانگای هونەرە جوانەکانیش ڕێژەکە لەزیادبووندایە ، بەڵام بەداخەوە بینەری پیشانگاکان زۆر کەمبۆتەوە ، چونکە لە ئێستادا هەندێک لەو نەوانەی ئێستا، بەداخەوە نەلە شیعر و نە لە تابڵۆ تێناگەن.

*هاوکاری پاڵپشتی هونەرمەندان و نووسەران چۆن دەبینی لەلایەن دەزگا پەیوەندارەکان؟

- بەداخەوە ئەو هاوکاری و پاڵپشتییە ،وەک پێویست نییە مەگەر نووسەرێک یان شێوەکارێک پەیوەندی تایبەت و کەسی هەبێت ، ئەگینا لایەنی پەیوەندیدار ئامادە نییە فڵچەو ڕەنگێک بدات بە هونەرمەندان ، چجای هاوکاری و پاڵپشتی دیکە.

*رەخنە خاڵێکی گرنگە بۆ پیشف□چوونی هونەر و ئەدەب ، چۆن دەڕوانیتە ئاستی رەخرگران لە کوردستان؟

- جاران خوێنەری هەموو بوارێک ،لەڕۆژنامەو گۆڤارو کتێب دابوو ، ئێستا خوێنەر زۆر لەکورتی داوە هەمووی بۆتە سۆشیال میدیا ، ئەوەش بواری ڕەخنەی کەم کردۆتەوە بەداخەوە زیاترقاڵبی پیاهەڵدان و دەست خۆشی وەرگرتووە ، ئەوەش ڕەنگە لێدانێک بێ لەشیعرو شاعیر ، پێویستە ڕەخنە گریش هەبێ ، ناکرێ ئێمە هەر بە دەستخۆشی باز بەسەر خوێندنەوە بدەین ، چونکە ئەگەر ڕەخنە نەبێ ناتوانین لاریەکان ڕاست بکەینەوە ، بەڵام ڕەخنەی پاڵنەر و بونیاتنەر بێت ، ئەوکات جیهانی ئەدەب و شیعر و هونەر جوانترو بەربڵاوتر دەبێت.

*ئێمە زۆر سوپاست دەکەین بۆ ئەو دەرفەتەی بەئێمەت بەخشی ، لە کۆتاییدا دوا وتەت چییە؟

- منیش سوپاستان دەکەم بۆ ئەو بەسەرکردنەوەیە ، پێم وایە کاتی هاتووە تاکی کۆمەڵگا لەم خەوی دوور لە مەعریفەت و بێئاگایی لە خوێندنەوەو هونەر و ڕوناکبیری هەڵسێتەوە ، بە تایبەت گەنجەکان ، چونکە هەر گەلێک لە نووسین و هونەر دوورکەوێتەوە، جێ دەمێنێ و دەکەوێتە دواوەی گەلان.

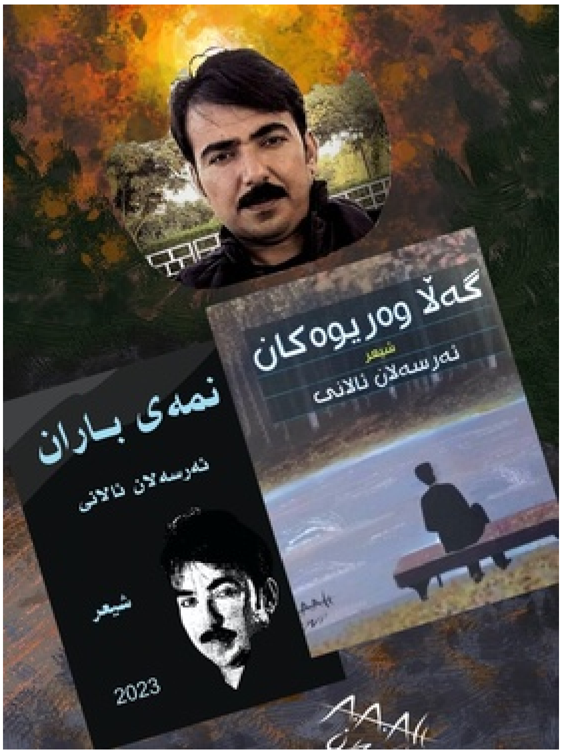

شیعر\ ئێوارانە ۵۲.. سەردار جاف

ئێوارەیەک
من و با بووینە هاوڕێی یەک
ئینجا نەی ماڵ پڕ بوو لە بۆن
کەچی هەردووک هەر پێکەوە
بووین بە گێژەڵوکەی بەدفەڕ
ئەو زریان و تۆفانێکە
یاخی ئامێزی پەڕەی گوڵ
شەو نمی سپێدە هیشک
تنۆک تنۆک
چۆ□اوی هەستی لێدەتکێ و مینا بیابانی بێ ئاو
قوڕ و لیتەی شەقار شەقاری تابلۆیە
بوونە گریان و شیوەنێ
منیش لە جانتا ڕەشەکەی شەهلا گلۆربووم□ تەوە
چەپگر و لاڕی گرتووم و

هەنسک نوقمی قوڵپی گریان
شەتڵ ئەشکێ ئاوەزانی تەنهاییە
شەوێ لە تەک تاڵ بە تاڵی مووی پرچە سەری بەرم دەکەم
ئەوا جەنگم دژی هزر و دڵ جاڕداوە
لە باغی ئیشق تێراو و تووڕدراوم
ناگەڕێمەوە سەرە رێ
نازانین کەنگێ دەینەوە
ئاشوبێکی وا خوڵقاوە
نە ئەو کراسی خانمە دەلەرێنێ
نە من ئیتر دەبمە خەرمان بۆ ئەو مانگە
بشێ ئەو بێ و بسکی یارم بشێنێنێ
قژی یار بە نەشئە و شنەی بەلەرێنێ
بگەڕێتەوە نێو چیمەنەکەی وادی و
گۆنای شەهلایار تەڕتەڕی ئاونگ بکا
زەمەنێ لەو ڕۆژی ئافات
دادی رۆژانی رخانی نهام نادات
دیسان کفنی بە باڵای قاقاما بڕی
لەم یەئسەوە بۆ یەئسێ دی هەنگاو دەنێم
با لە وێرانەی خەیدایێ و
منیش لە خولگەی تەنیایی
هەر دوو سەودای ڕێگای مەرگین
چەند جارم گوت
تێی ئاونگی پەڕەی گوڵ و سەوسا و موستم
خۆشم دەوێی خۆشەویسترین کەسم

٢٨ / ١١ / ٢٠٢٣

دایکم.. ڕەسووڵ بەختیار

1

ئێستا تەمەنم 53ساڵە، هیچ کاتێک وەک ئێستا بەسات و کات رۆژی وا ناخۆش تێنەپەڕیووم، هەردەم ئەو کاتانەی دایکم دەبینی، دەمگەت

دایە چەنی، ئەویش یەکسەر چاوەکانی بریسکەی دەهات و دەیگوت: وەرە پێم بڵێ بزانم هەواڵ و ئیخباری دونیا چییە، منیش بەوەی دەتەنگ نەبە دەمگوت لەدەرەوە لەخاریخ لەوڵاتان شەڕە و شەڕێکی زۆر هەیە، بەڵام زۆر دوورە لەئێمە، کەچی دایکم دەیگوت: نا کوڕەم، ئەوانەی تووشی ناخۆشی و کارەسات دەبن، ئەوانیش دایک و خوشک و برا و نەوەیان هەیە، هیچ جیاوازی نییە، لێرە شەڕ بێ یان لەو خاریجە.
زۆر جار دایکم بەدیار ئاوارەکانی سوریا و ئۆکرانیا و فەڵەستین و ئەفغانستان فرمێسک لەچاوانی دەهاتە خوار و دەیگوت: کوڕەم، ئەوانیش وەک ئەو کوردەی خۆمان، هەردەم لەڕاکردندان، گوناحن، هەق نییە، وایان لێ بێ، ژیان لەلای هەمووان خۆشە، خوا زاڵم بەدەرد ببا.
دایکم ئافرەتێکی نەخوێندەوار بوو، بەڵام کاتێک باسی شەڕ و ئاشتی دەکرا لەزۆرێک لەسیاسییەکان باشتری دەزانی و هەمیشە دەیگوت :تەنیا بەئاشتی و بێ شەڕ دەتوانین وڵات ئاوەدان بکەینەوە، زۆر گوناحە ئەو گەنجە جوانانە ئاوارەی وڵاتان بن، راستە ئەو گەنجانە دوای ماوەیەک لەخۆشیدا دەبن، بەڵام ئەی چی بەدەی دایک و باوکیان دەڵێین، ئەوان هەردەم لەچاوەڕوانی رۆڵەکانیانن، ئەگەر بە ساتەکیش بە حەزیان بەوەیە رۆڵە و نەوەکانیان لەباوەش بگرن.
دایکم لەو ژنانە بوو، منداڵ و نەوەی خۆیی و منداڵ و نەوەی کەسانی دیکەی وەک یەک سەیر دەکرد، هەمووانی بەیەکسانی ماچ دەکرد، بەتایبەتی لەو بۆنانەی کە مێوانمان دەهات، یان لەکۆڵان منداڵێکی دەبینی، زۆر دەی پێ خۆش دەبوو.
دایکم خەڵکی گوندێکی بەستی شێرغەیە، بەو مانایەیە، هەردەم زی و رووبار و چەم و کستوکاڵ و سەوزایی بینیووە، هەردەم باسی زێ و بەرزبوونەوەی ئاو و رووبارەکانی دەکرد، کاتێک باسی چەمەکانی دەکرد، وەک ئەوەی باسی بەهەشت بکات، دەیگوت: جوانی ئەو دار و درخت و بەرووبوومانە لەخەیاڵم دەرناچە، من ناتوانم لەناو خانوویەکدا بژیم، تەنیا چوار دیوار بێ، خانوویەک بکەن، با باخچەی هەبێ. من ناتوانم لەخانوویەک بژیم باخچەی نەبێ، دەزانی باخچە و سەوزایی مانای چییە، مانای ئەوەیە ئێمە هەردەم لەبەهەشتین، ئێمە دەبێ بەهەشت بۆ خۆمان دروست بکەین.

- دەزانی هەر دار و درەختێک راز و نیازی خۆی هەیە، خۆشەویستی نیشتمان لێرەوە دەست پێدەکات، کاتێک سەوزایی بەکێڵانێک دەبەخشی، دەبێ بزانی هەمووان چاو لەتۆ دەکەن تا بەهەشتێک لەناو ماڵی خۆیان دروست بکەن.
  ئێستا ئەو قسانە لەگوێمدا دزرنگێتەوە، لەناو ژوورەکەم

هاواڕ دەکەم، دایە، بیری ئەو قسانەت دەکەم.
وەک گوتم دایکم ژنێکی نەخوێندەوار بوو، کەچی هەموو جار دەیپرسی: ئەرێ شەڕی کۆسۆڤۆ چی بەسەر هات، ئەوە سڕبییەکان ئەوەندە داخ لەدڵن، من باوەڕ ناکەم، چونکە ئەوانیش دایکیان هەیە، ئەوە تەنێا چەند داخ لەدڵێکە دەیانەوێ هەموو شتێک تەفروتوونا بکەن، من دەرانم ئەوانیش لەپاڵ سەنگەرەکانێان بیری دایک و باوک و نەوەکانێان دەکەن.، بەڵام ئەوە ئەرکە پێیان سپێردراوە تاوەکو هەموو شتێک بسووتێنن، دەزانم لەپاڵ سەنگەرەکانێان چ ئازارێک دەچێژن، بۆیە خۆیان ئاشکرا دەکەن تا گولەیەک بیانپێکێ و لەو هەموو ئازارە رزگاریان بێ.

سروودی شوڕشی پۆست مۆدێرن.. نەوزاد بەندی

ئاسودە بێ شوقە و تاوەر ..
شوقە و تاوەر ..
بە داهاتی ناوخۆ و موچەی گشت فەرمانبەر ..
بە بایکۆت و بە مانگرتن ..
ڕیشەی دز قەت نایەت لە بن …
ئاسودە بێ ، نە ووتار ..نە ڕەخنەگرتن ..
نە تەماتە ..نە تەبەق هێلکە تێگرتن ..
بە بایکۆت و بە مانگرتن
ڕیشەی دز قەت نایەت لە بن
ئاسودە بێ ، شەق تێهەڵدان ، مناڵ کوشتن ..
خاک فرۆشتن ، لە مەیدانی شەڕ ڕاکردن
بە بایکۆت و بە مانگرتن ..
ڕیشەی دز قەت نایەت لە بن ..
ڕێی ئازادی ، بە تاوەری دز سوتاندن ..
دز ڕاونان و دزکوشتن و دز ڕوخاندن ..
بە بایکۆت و بە مانگرتن
ڕیشەی دز قەت نایەت لە بن